

חרבות בדול

נייר עמדה שחרור חטופים בשעת מלחמה

מדאגה לפרט ולקהילה עפ"י הלכות צדקה,
לאחריות לכלל לאור דיני המלחמה

יו"ל בע"ה ע"י

תורת המדינה (ע"ר) 580669935

שכונת בית אורות, הר הזיתים, ירושלים

שבט ה'תשפ"ד

75 למדינת ישראל

© כל הזכויות שמורות

לתגובות: torathamedina@gmail.com

נכתב על ידי הרב יעקב יקיר ראש ביהמ"ד 'תורת המדינה', והרב יאיר קרטמן ראש מכון 'תורת המדינה'. בסיוע הרב חיים אינהורן, הרב בועז מלט, והרב רועי זאגא, חברי ביהמ"ד ועמיתי מחקר ב'תורת המדינה'.

נייר עמדה

שחרור חטופים בשעת מלחמה

5 תקציר

עסקה המסייעת למטרות האויב
ציר הצדק
מסירות נפש להצלת יהודי כ'קידוש השם'
הפרט במלחמה כחלק מקולקטיב
מלחמה על הארץ כ'שעת השמד' נגד הריבונות היהודית
סיכום

9 מבוא

12 פדיון שבויים כדאגה לרווחת השבוי

פדיון שבויים במבט

16 האחריות הלאומית ודיני המלחמה

- א. פדיון שבויים בהמשגה של דיני המלחמה
- ב. ציר הצדק
- ג. 'עזרת ישראל מיד צר' - מצוות 'קידוש השם'
- ד. בשעת מלחמה מעמדו של היחיד משתנה -
ניצחון העם וקיומו קודמים לסכנת היחידים
- ה. מלחמת החמאס מול ישראל היא 'שעת השמד'

35 סיכום

תקציר

השבויים יותר מכדי דמיהם ומאידך אסור להבריח אותם. בשכבה זו, סיטואציות של חשש למוות בשבי, או של שביית דמות בכירה, נתפסות כחריג ונידונות בהתאם. השבי, ככלי במלחמה עצמה, מקבל המשגה מחדש עם התחזקות הריבונות והתקדמות האופציה הצבאית לשחרור חטופים. ככל שהיכולת הריבונית מתעצמת, ההמשגה התורנית, של פדיון שבויים כחלק ממערכת מלחמתית הופכת להיות מצויה יותר. יודגש, כי סוגיית שחרור חטופים היא סוגיה רגישה מאוד. טווח ההתייחסות אליה הוא רחב, ומאמרים רבים נכתבו בעניינה. מטרת מסמך זה היא ניסוח פרדיגמת שחרור חטופים במתווה ריבונית מלחמתית.

גם בוועדות שהקימה מדינת ישראל לעיסוק בסוגיות החטופים, עולה הצורך להתייחסות לסוגיית השבויים מתוך פריזמה לאומית: "הטענה שצריך לעשות כמעט הכל על מנת להחזיר חטופים, על אף עוצמתה הרגשית, אינה עומדת בפני הביקורת. אם אנחנו פועלים על מנת לשחרר שבויים או חטופים בצורה המגדילה משמעותית את החשש כי אחרים ייהרגו או ייחטפו, המסר שאנחנו שולחים על ידי כך אינו מסר של כבוד עצום לחיי כל חייל וכל אזרח, אלא של התנהגות רגשנית בחלקה שבהכרח יוצרת סיכונים מיותרים לחיים ולביטחון של חיילים ושל אזרחים. יש אפוא להקדיש חשיבה אסטרטגית ומבצעית יצירתית

מצוות פדיון שבויים היא מצווה מהמעלה הראשונה, המחייבת פעולה מהירה והחלטית. מרכזיותה של מצוות פדיון שבויים, מנוסחת בדבריו של רבי יוסף קארו, מחבר השולחן ערוך: "ואין מצווה גדולה כפדיון שבויים". למרות המדרג הגבוה של מצוות פדיון שבויים, היא זוכה לריסון - פנימי וחיצוני. הריסון הפנימי נובע מההבנה שתשלום 'כל מחיר' עבור פדיון שבויים, יהפוך את השבי לעסק משתלם ונרחב. הריסון החיצוני, הוא העמדתה בתוך ההקשר: כחלק ממאבק לאומי, כלכלי, ביטחוני. מצוות פדיון שבויים מקיימת מתח מובנה בין הדאגה ליחיד לאחריות לציבור.

תופעת החטיפה לשבי, נהגה בעולם בעבר בעיקר כאינטרס כלכלי. סוגיית שבי נוספת הינה של חיילים שבויים במלחמה. מסמך זה לא עוסק בשני תחומים אלו.

הסוגיה בה עוסק מסמך זה היא חטיפת שבויים כאקט מלחמתי, המהווה חלק מהלחימה עצמה. העיסוק בחטיפה כאקט מלחמתי, מייצר המשגה מחדש של הסוגיה, ומעבר מהלכות צדקה לדיני מלחמה.

השכבה הראשונה של הדיון בשבי למטרה כלכלית, עוסקת בהיבטים של מצוקת הפרט והיכולת להגביל את התופעה. בדברי חז"ל עיקר הדגש היה על ריסונה, ולא על ביטולה של התופעה. לשם כך תיקנו חז"ל שתי תקנות: מחד, אסור לפדות את

לבצע עסקה שתסייע למטרות האויב, שחרור מחבלים כפגיעה בצדק, מצוות מסירות נפש מדין 'קידוש השם', שעת מלחמה כחושפת את היות הפרט חלק מקולקטיב, ומלחמה על הארץ כ'שעת השמד' נגד הריבונות היהודית.

ומעמיקה על מנת למצוא דרכים להרתיע את אויבינו מחטיפות או לגרום להם להחזיר את החטופים ללא עסקאות כאלה" - כתבה ועדת וינוגרד. ההתייחסות לדרך שחרור החטופים עוברת דרך חמישה צירים: האיסור

עסקה המסייעת למטרות האויב

זה. לדבריו, הסוגיה של פדיון שבויים על הלכותיה נוהגת רק בעת שלום, ואינה רלוונטית לעת מלחמה: "דכל הך דינא דפדיון שבויים ליתא אלא בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה א"א לומר שמחוייבים להפסיק מללחום ע"מ לפדות את השבויים בממון, שהרי ע"כ נמצינו מסייעים להאויב באמצע המלחמה, כי ע"כ מתן הכספים הגדולים להאויב, הלא יוכלו לחזק עוד יותר את מצבם במלחמה" - נכתב משמו.

בסוף קיץ תש"ל, נחטף ע"י מחבלים מטוס חברת TWA, שיצא מישראל לכיוון ניו יורק. על סיפון המטוס שהה, בין יתר החטופים, הרב יצחק הוטנר (ה'פחד יצחק') מגדולי תלמידי החכמים באמריקה. קבוצה של עשירים מתלמידי רצו לפדותו בדמים מרובים בתיווך משרד החוץ האמריקאי. לדעתם, כיוון שהרב הוטנר היה מופלג בחכמה מותר לפדותו גם ביותר מדמיו. הגאון ר' יעקב קמינצקי התנגד למהלך

ציר הצדק

קיום לעולם. "קיום הסדר במדינה על ידי חוק ומשפט זה יותר גדול מנפשות, וזה חובת הציבור כמו צבא במלחמה להגן על ארצם, כן הסדר והמשפט לשמור על מוסר המדינה" - כתב הרב יהודה גרשוני. העולה מהדברים הוא כי המשפט והחוק של מדינת ישראל מחייבים לקיים את העונש שנגזר על המחבלים, ולא לשחרר את הרוצחים. שחרור מחבלים מסכן את המשפט ואת חוק המדינה, וממילא את קיום העם.

אחד מייעדי הממשל הוא קיומו של סדר ומשפט. שמירת החוק והמשפט גוברת גם על סכנת נפשות ליחידים. ההיבט של קיום השלטון ושמירת המשפט, משליך ישירות על המגבלה לשחרר מחבלים רוצחים מורשעים. שחרור שכזה מכרסם תחת יסודות הצדק והמשפט וגורם לדם יהודי להיות הפקר בעיני הגויים. הדין הוא אחד משלושה דברים עליהם העולם קיים. אלמלא הדין הרי כל דאלים גבר ואין

מסירות נפש להצלת יהודי כ'קידוש השם'

צבאית, שתביא ל'קידוש השם'. מלחמה ביהודים היא למעשה מלחמה בה' אלהי

חטיפת יהודים באשר הם יהודים, יוצרת תיעדוף לשחרורם בפעולה

ישראל, שכן היהודים הם עמו הנבחר. במצב כזה, מחויבים גם אחיהם שאינם בסכנה לבוא לעזרתם. כאשר יהודי טובע בנהר, או התחייב מיתה למלכות, אין חיוב ליהודי אחר להסתכן על מנת להצילו, אך במתקפה המכוונת כנגד יהודי באשר הוא יהודי, מצווה עלינו להסתכן כדי לעזור מיד צר ולהצילו. הרב שאול ישראלי הגדיר את החובה לצאת למלחמה ולהיכנס לסכנה על מנת לעזור ליהודים הנצורים כמצוות 'קידוש השם': "נראה שגדר מלחמת מצוה בעזרת ישראל מיד צר הוא מדין 'קידוש השם', שבזה שכל איש ישראל

הפרט במלחמה כחלק מקולקטיב

בעת מלחמה, 'הקולקטיב היהודי' מתגבר. היחיד מגרע מכוחו ומובלט היותו חלק מקולקטיב. ההשלכה היא כי במלחמה, הניצחון הוא המטרה ומותר לסכן את היחידים למענו. גם סוגיית החטופים היא חלק מהמלחמה ויש להתייחס אליה דרך פריזמה זו. החטופים נהיו, בעל כרחם, חלק מהמלחמה, וכך יש לדון בשחרורם. יודגש, כי למרות שהיסוד הנפשי האישי הרצוני, של נכונות להיפך לחייל בעת חטיפה, אינו מתקיים לכאורה, וודאי שילדים קטנים שנחטפו אינם צריכים להיות לוחמים, מצב המלחמה משפיע על כל בני הלאום. המציאות הזו מולידה תודעה קיומית לאומית, בה הפרט מוצא את עצם קיומו ושרידותו בקולקטיב. יש בתודעה הקיומית הלאומית את היכולת להפיח רוח ולצקת משמעות למאורעות, מחד, והיא

שיכול לעשות זאת יוצאים חוצץ כולם כאיש אחד נגד הרוצחים שמגמתם לפגוע באנשים מישראל, שם שמים מתקדש. ומטעם זה יש בזה דין של מלחמת מצוה לכל פרטיה". הגדרה זו מלמדת כי כאשר ניתן להציל את החטופים בשני אופנים, בהסכם כניעה או בפעולה צבאית, האופציה המועדפת היא ההצלה בניצחון המלחמה למרות הסיכון שיש בדבר. הסכם הכניעה הוא חילול ה' שכן אויבי ישראל, שהם אויבי ה', ניצחו, ואילו הניצחון הצבאי הוא קידוש ה', ואנו מצווים על קידוש שמו.

מחייבת התמסרות עד כדי מסירת נפש, מאידך. את העיקרון כי החטופים הינם חיילים בעל כרחם, ניסח הרב יעקב אריאל ביחס לחטופי אנטבה: "יש להתייחס למלחמה במישור חשיבה ציבורי, שבו חלים כללים אחרים. היה מקום אפוא לראות גם את בעיית חטופי אנטבה כבעיה מלחמתית. שהרי בסופו של דבר מלחמה לנו במחבלים ביבשה, בים ובאוויר, וכן בן ערובה נחשב לחייל בחזית איומה זו. וכמו בכל מלחמה על המפקד מוטלת האחריות הכבדה לשקול בכל מקרה את שכרו של סיכון לעומת הפסדו במצבו הפרטי וביחס למערכה כולה, הוא הדין כאן, רשאית הממשלה להחליט אם לסכן את החטופים לשם הצלחתה של המלחמה הכוללת במחבלים, או להיפך לסכן את המדינה במקרה חריג זה ע"מ להציל את החטופים".

מלחמה על הארץ כ'שעת השמד' נגד הריבונות היהודית

מצווה, אף שאינו נובע ממוטיבציה דתית אלא מאינטרס לאומי לשלטון, מוגדר גם כ'שעת השמד', למרות שיסודו אינו דתי. את העיקרון הזה ניסח הרב קוק: "שדבר פשוט הוא, שכל ממלכות הרשעה, שגזרו גזירות על ישראל להעבירם על תורת ד', עיקר עיניהם ולבם היה רק על בצעם, כדי שעי"ז תתפשט יותר ממלכתם... ומ"מ כיון שמצאו שההנאה ההיא דורשת העברת דת... מה שישראל מחזיקים בכל עז במעז דת קודש, זה ודאי נחשב בכלל להעביר על דת". הרב צבי יהודה קוק החיל עיקרון זה גם על המאבק הלאומי הערבי על ארץ ישראל, שלא ינק בהכרח ממקורות דתיים, אבל בפועל כיוון לשלילה מוחלטת של מצוות התורה לכונן ריבונות יהודית בארץ ישראל, ולאי יישומה ע"י ישראל באופן תמידי.

מלחמת אויב כנגד ישראל, שמטרתה ביטול הריבונות היהודית בארץ ישראל, אינה מלחמה על קיומו של העם היהודי בלבד, אלא מלחמה נגד היהדות עצמה. מלחמה כנגד היהדות מקבלת מעמד של 'שעת השמד'. 'שעת השמד' היא הגדרה תורנית הגוזרת מדיניות של מסירות נפש והיחלצות למלחמה כנגד האויב כדי לבטל את מחשבתו. מלחמת חרבות ברזל, חידדה את ההבנה כי המלחמה של החמאס נגד ישראל היא מלחמת דת. אמנת החמאס מגדירה את ארץ ישראל כאדמת הקדש (ווקף), וקובעת "כי אסור להפקיר אותה או חלק ממנה או לוותר עליה או על חלק ממנה". דת אחרת הטוענת לבעלות על הארץ מכוח אמונתה מעתיקה את המאבק למישור האמוני. המצווה על ישראל להיות הריבון בארצם, מצויה בהתנגשות חזיתית אל מול שאיפות חמאס. מאבק לביטול

סיכום

חלק ממרכיבי המלחמה עצמה על מגוון שיקוליה הצבאיים והתודעתיים, וההתייחסות אליו היא לאור החתירה לניצחון והכרעת האויב במערכה.

חטיפת שבויים כאקט מלחמתי, מייצרת מצב חדש ומערכת שיקולים המעבירים את פדיון השבויים מדיון בדאגה לפרט לדיון באחריות לאומית. במצב זה, שחרור החטופים הופך להיות

מצוות פדיון שבויים היא מצווה חברתית מהמעלה הראשונה,¹ המחייבת פעולה מהירה והחלטית.² חשיבותה מיוסדת על המצב הקשה בו נמצאים השבויים, והיא מושתתת על מצוות חברתיות רבות.³ למרות המדרג הגבוה של מצוות פדיון שבויים בסולם המצוות, זוכה המצווה לריסון - ריסון פנימי וריסון חיצוני. הריסון הפנימי נובע מההיגיון של המצווה עצמה. אם נפריז בערכה של המצווה ונשלם על הפדיון 'כל מחיר', לקיחת יהודים בשבי תהפוך לעסק משתלם ונרחב. הריסון החיצוני, הוא העמדת מצוות פדיון שבויים בתוך ההקשר בה היא מתבצעת; כחלק ממאבק לאומי, כלכלי, ביטחוני, תוך בחינת החלופות המעשיות הקיימות, וההפסד העומד כנגד המצווה. מקורות התורה מתייחסים למצוות פדיון שבויים כמקיימת מתח מובנה בין הדאגה ליחיד לדאגה לציבור. בשדה החשיבה

המדינית התורנית, מצוות פדיון שבויים לוקחת אותנו למסע המתחיל מציווי התורה לפדותם תוך התייחסות להיותם בצרה גדולה ולקושי אותו הם חווים, עובר דרך תקנות חכמים המנסות לתחם את התופעה, ומגיע לעידן הריבונות הגזור מדיניות לאומית למיגור השבי והחטיפה. זהו מסע המייצר שפה של מעבר משיקולי מיקרו אישיים וקהילתיים למדיניות מאקרו ריבונית לאומית.⁴ המתח בין המיקרו לבין המאקרו הוא מרכיב מרכזי בהתוויית המדיניות של פדיון שבויים.

נתחם את הדיון במסמך זה: תופעת החטיפה לשבי נהגה בעולם בעבר כאינטרס כלכלי. ההבנה של מקורות התורה המרכזיים היא, כי שוק השבויים הנמכרים לעבדים, הוא נתון, שאי אפשר לשנותו, ולכן יש לייצר גבולות גזרה המשאירים אותו בממדים שאינם 'מפלצתיים'. בסיס ההתייחסות לתופעת

1. "ואין מצווה גדולה כפדיון שבויים". שו"ע יו"ד סי' רנב סע' א.
 2. "כל רגע שמאחר לפדות השבויים היכא דאפשר להקדים הוי כאילו שופך דמים". שם, סע' ג.
 3. שם, סע' ב: "המעלים עיניו מפדיון שבויים עובר על "לא תאמץ את לבבך" (דברים, טו) ועל "לא תקפוץ את ירך" (שם), ועל "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז) ועל "לא ירדנו בפרך לעיניך" (ויקרא כה, גג). וביטל מצות "פתוח תפתח את ירך לו" (דברים, טו), ומצות "וחי אחיך עמך" (ויקרא כה, לו), "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח), "הצל לקוחים למות" (משלי כד, יא), והרבה דברים כאלו".
 4. מושג זה ביחס למצוות פדיון שבויים לקוח בהשראה מדבריו של פרופ' שלום רוזנברג. נצבה ב: <https://www.shalomrosenberg.com/wp-content/uploads/2019/10/%D7%A4%D7%93%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%A9%D7%91%D7%95%D7%99%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%99%D7%9F-%D7%9E%D7%95%D7%A1%D7%A8-%D7%9C%D7%A4%D7%95%D7%9D-%D7%99%D7%98%D7%99%D7%A7%D7%94.pdf>

המלחמתית, שלב נוסף במאמץ המלחמתי של האויב לחיסולה של מדינת ישראל. הגדרה זו מאיצה את המעבר של המשגת פדיון שבויים משיקולי מיקרו למדיניות מאקרו, או במילים אחרות מדאגה לפרט על פי הלכות צדקה, לאחריות לכלל הנתון במלחמה לאור דיני המלחמה.

תיחום סוגית פדיון שבויים במסגרת חשיבה לאומית-מלחמתית מבטא תהליך שינוי באופי הדיון במקורות התורה עצמם. השכבה הראשונה של הדיון התורני עסקה בשבי למטרה כלכלית, בהיבטים של מצוקת הפרט והיכולת להגביל את התופעה. בשכבה זו, סיטואציות של חשש למוות בשבי, או של שביית דמות בכירה, נתפסות כחריג ונידונות בהתאם. אחת מנקודות המפנה, והמעבר לחשיבה לאומית רחבה יותר הוא אירוע שבייתו של המהר"ם מרוטנבורג, מגדולי ראשוני אשכנז. המהר"ם התנגד לתשלום סכום הכופר העצום שתבע הקיסר עבורו, כיוון שהבין שהרחבת תופעת השבי הכלכלי לבכירי מנהיגי העולם היהודי, עלולה לגרום להתמוטטות כללית של הקהילות היהודיות.⁶

בעת כינונה של הריבונות היהודית במדינת ישראל, עדיין דנו הפוסקים בתהליכי פדיון שבויים במסגרת

השבי לעבדות כלכלית, היה רחמים אל מול מי שאירע גורלו להילכד בה, אולם לא הייתה כאן מלחמת חורמה בתופעה עצמה, לא ברמה האוניברסלית ולא ברמה הלאומית. לצורך הטיפול בתופעה תיקנו חז"ל שתי תקנות: מחד אסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם ומאידך אסור להבריח אותם כדי שהשמירה עליהם לא תתהדק עד כדי סיכונם. המונח 'דמים' עניינו הוא השווי הכלכלי בשוק העבדים. מסמך זה ידון, בחלקו, בעקרונות העולים מסוגיית העבדות הכלכלית בהתאמה למציאות זמננו, אולם לא יעסוק ישירות בשבי למטרה כלכלית. לעומת סוגיית השבי למטרה כלכלית, קיימת סוגיית השבי של חיילים במלחמה, וחילופי שבויים בסיום הלחימה, מסמך זה לא יעסוק גם בסוגיה זו.

הסוגיה הייחודית בה יעסוק מסמך זה היא חטיפת שבויים כאקט מלחמתי, המהווה חלק מהלחימה עצמה. בדומה לפעולות טרור של מחבלים, ולירי רקטי ללא הבחנה, גם חטיפת יהודים היא כלי מלחמתי, שמטרתו קידום יעדיו של האויב. כהד לדבריו של קלאוזוויץ, מאבות תורת הלחימה המודרנית, "המלחמה אינה אלא המשך המדיניות בתוספת אמצעים אחרים";⁵ גם חטיפת יהודים היא המשך הפעולה

5. רוג' אשלי לאונרד, על המלחמה - מדרין קצר לקלאוזוויץ (תרגום: עמנואל לוטם), מערכות, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל אביב, תשל"ח-1977, עמוד 65. מתוך ויקיפדיה.
6. כמובן שישנם היבטי מאקרו גם בעידן הלא ריבוני, לדוגמה, עיין בתחילת פרק ג במסמך זה, הערת שוליים 45. אולם, הכיוון הכללי הוא כי עידן הריבונות מזמן היבטים מעשיים המאפשרים המשגת מאקרו עקרונית ומעשית כאחד.

חשיבה של הלכות צדקה, ופיקוח נפש. ההתייחסות הייתה בעיקר למצוקת הפרט ולרמת הסיכון שנוטל הציבור על עצמו בעסקה להשבתו. עם התחזקות הריבונות, והתקדמות האופציה הצבאית לשחרור חטופים, שהפכה להיות מעשית, כמו לדוגמא ב'מבצע יונתן', מתחילים הפוסקים לדון בה כפתרון מעשי אפשרי, ולעיתים כפתרון מועדף. ככל שהיכולת הריבונית מתעצמת, ההמשגה התורנית של פדיון שבויים כחלק ממערכת מלחמתית הופכת להיות מצויה יותר. מסמך זה

ידגיש את ההמשגה התורנית בעידן הריבונות תוך שהוא מייחס משמעות לסוגיה המלחמתית, ולהשלכותיה על החלופות המועדפות בנושא שחרור חטופים. פדיון שבויים בהקשרים אחרים יובא ככל שהוא משרת את הדיון במתווה זה. יודגש כי סוגיית שחרור חטופים היא סוגיה רגישה מאוד. טווח ההתייחסות אליה הוא רחב, ומאמרים רבים נכתבו בעניינה. מטרת מסמך זה היא ניסוח פרדיגמת שחרור חטופים במתווה הריבונית מלחמתית.

פדיון שבויים כדאגה לרווחת השבוי

היא בדבריו: "כל רגע שמאחר לפדות השבויים היכא דאפשר להקדים הוי כאילו שופך דמים"⁸. המצווה חורזת מצוות רבות: "המעלים עיניו מפדיון שבויים עובר על "לא תאמץ את לבבך", ועל "לא תקפוץ את ירך", ועל "לא תעמוד על דם רעך", ועל "לא ירדנו בפרך לעיניך", וביטל מצות "פתוח תפתח את ירך לו", ומצות "וחי אחיך עמך", "ואהבת לרעך כמוך", "הצל לקוחים למות", והרבה דברים כאלו.⁹ למרות חשיבותה, ואולי דווקא בשל כך, זוכה המצווה לריסון פנימי. ריסון שמטרתו לתחם את תופעת השבי כדי שלא תגיע לממדים 'מפלצתיים'. בקליפת אגוז, נציג את המתווה הבסיסי של ריסון המצווה על ידי חז"ל.

במשנה בגיטין¹⁰ למדנו שתי תקנות בעניין הצלת שבויים שנשבו לשם ממון, על מנת למכרם לעבדים, או כדי לקבל כופר עבורם: "אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם, ואין מבריחין את השבויין מפני תיקון העולם, רשב"ג אומר מפני תקנת שבויין". הגמרא הביאה שני טעמים לכך שאין לפדות את השבויים ביותר מדמיהם. הטעם הראשון הוא 'דוחקא דציבורא', דהיינו, לא להביא את הציבור לכדי עניות בשביל פדיון

מצוות פדיון שבויים היא סוגיה המלווה את העם יהודי מזה אלפי שנים. מקורות התורה עוסקים בסיטואציות שונות של פדיון שבויים; החל מחילוץ לוט מהשבי על ידי אברהם אבינו בפעולה צבאית בתקופת האבות, עובר דרך תקנת חכמים האוסרת לפדות שבויים במחיר הגבוה מערכם בשוק, עובר דרך המהר"ם מרוטנבורג שנפטר בשבי כשסירב שישחררו אותו עבור ממון, והמשך בריבונות היהודית המתחדשת בארץ ישראל - מדינת ישראל, בגבורה במבצע אנטבה מחד, ובכניעה בעסקת שליט מאידך. בכל אחד מהצמתים, דנו מקורות התורה וגיבשו את מנעד האפשרויות הקיים. העקרונות של דיני פדיון שבויים, חשיבות המצווה מחד, והתקנה המגבילה את ההוצאה הממונית לקיומה מאידך, תוך תיעדוף החלופות, היוו את הבסיס לחשיבה ולדין של מקורות התורה. הסיטואציה הספציפית גזרה תמהיל שונה ומסקנות שונות.

מרכזיותה של מצוות פדיון שבויים מנוסחת בדבריו של רבי יוסף קארו, מחבר ה'שולחן ערוך': "ואין מצווה גדולה כפדיון שבויים"⁷. הדחיפות בה צריך לפעול לקיום המצווה מובעת גם

7. שו"ע יו"ד סי' רנב סע' א.

8. שם, סע' ג.

9. שם, סע' ב.

10. מה ע"א.

השבויים, כלומר, השיקול הקהילתי של איבוד המשאבים הכלכליים גובר על מצוקת השבוי הספציפי, והטעם השני, כדי שלא לעודד את הגויים לחטוף עוד ועוד יהודים, כלומר, מדיניות לאומית רחבה יותר.

התוספות¹¹ כתבו כי במקרה של סכנת נפשות לשבוי מותר לפדותו ביותר מכדי דמיו, וכי התקנה המרסנת שבמשנה נאמרה רק כשאין חשש לחיי השבויים. לעומת זאת, הרמב"ן¹² חלק עליהם, באמרו שבדרך כלל שבויים הם גם בסכנת נפשות, ולכן התקנה היא בוודאי גם במקרה בו קיימת סכנה. גם הרמב"ם¹³ כתב כי השבויים נמצאים בסכנת נפשות, ולמרות זאת כתב כי אין פודין אותם יתר מכדי דמיהן.

בשו"ת כנסת יחזקאל¹⁴ ביאר, שהסברה לפדות ביותר מכדי דמיהן במצב של סכנת נפשות מובנת אם טעם התקנה הוא משום דוחקא דציבורא. אם הטעם הוא ממוני הוא נדחה מפני נפשות. לדבריו, הראשונים האוסרים לפדות יותר מכדי דמיהן גם בסכנת נפשות, סוברים כי טעם התקנה הוא שלא לעודד חטיפות נוספות. ממילא, אם במקרה של סכנת נפשות ישלמו

יותר, זה יעודד את השוכים לשבות שבויים נוספים שיהיו אף הם בסכנת נפשות. אכן הרמב"ם שלא התיר לפדות ביתר מדמיהם גם בסכנת נפשות, הביא רק את הטעם שלא יבואו לשבות עוד שבויים.¹⁵ השולחן ערוך¹⁶ פסק כשיטת הרמב"ם, ועל כן נראה ששיטת התוספות לא התקבלה להלכה. המסקנה העולה מדבריהם של הפוסקים המרכזיים היא, שאין להיכנע ולתת בעד השבויים יותר מדמיהם אפילו כשהם בסכנת נפשות, שכן זה יגרום לחטיפות נוספות ותכופות, ויגדיל את התיאבון ואת הכדאיות של אויבינו לחטוף עוד ועוד.

במובחן מהסוגיה בה עסקו חז"ל, שבה השבאים מבקשים כסף בעבור השבויים, במקרה שלנו החוטפים מבקשים שחרור מחבלים בתמורה להשבת החטופים. הנידון הוא אם כן אחר: האם מותר לשחרר מחבלים אפילו 'אחד על אחד' כדי להציל את השבויים, שכן בשחרורם גורמים חלילה, לרציחות נוספות. התוספתא בתרומות¹⁷ אומרת כי אסור למסור נפש אפילו של אדם אחד מישראל בידי הגויים, גם אם במעשה זה יצילו

11. גיטין נח ע"א, ד"ה כל ממון.

12. גיטין מה ע"א ד"ה משום דוחקא.

13. מתנות עניים פ"ח ה"י, שכתב: "והמעלים עיניו מפדיון שבויים הרי זה עובר... ועל 'לא תעמוד על דם רעך'... ו'הצל לקוחים למות'".

14. סי' לח.

15. מתנות עניים פ"ח ה"ב.

16. יו"ד סי' רנב טע' ד.

17. פ"ז ה"כ: "סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם יהרגו כולן ואל ימסרו להן נפש אחת מישראל".

נראתה לענ"ד לומר, שדבריו של הרב עובדיה שנכתבו בקשר לחטופי אנטבה, אינם מתייחסים למקרה שלנו, משתי סיבות. הסיבה הראשונה היא שכיום אנו יודעים ששחרור מחבלים אינו ספק סכנה אלא פיקוח נפש וסכנה ודאית. במחקר שערך ארגון אלמגור נמצא כי 80% מקרב המחבלים המשוחררים חזרו לפעילות טרור, ומאז שנת 2000 נהרגו למעלה מ-180 יהודים מפעילויות טרור של מחבלים ששוחררו.²⁰ אם כן, אין להגדיר את שחרור המחבלים כ'ספק סכנה' אלא כסכנה ודאית. הסיבה השנייה היא, שאנו נמצאים בעיצומה של מלחמה, ועל כן החשש שהמשוחררים בעסקה הזו יצטרפו ללחימה הוא ודאי הרבה יותר מזמן רגיל. אם כן שחרור מחבלים שבלי ספק יגרום לפעולות טרור ורציחות דומה ממש למעשה מסירה, ואינו מותר גם כדי להציל נפשות החטופים.²¹

סקירה כללית זו של סוגיית פדיון השבויים, ודין אין דוחים נפש מפני נפש,²² מאפשרת הצצה לשיקולי הפסיקה בנושאים אלו, אך, כמובן,

נפשות רבות, שכן אין דוחים נפש מפני נפש - דהיינו, אסור לעשות מעשה שיגרום להריגת אדם מישראל כדי להציל אחרים. לפי התוספתא הזו, לכאורה, אסור לשחרר מחבלים ולגרום לפיגועים ולרציחות, אפילו אם במעשה זה ינצלו חיי החטופים.

אמנם, הרב עובדיה יוסף¹⁸ כתב כי שחרור המחבלים שונה מהמקרה המובא בתוספתא, שכן בתוספתא "עצם מסירת נפש מישראל היא פעולה אכזרית למוסרו בידי שופכי דם נקי על מנת להציל עצמם בדמו של זה, לכן יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש מישראל, אבל כאן במעשה של שחרור המחבלים הכלואים, לא נעשתה פעולה המכוונת במישרים לרצח, אלא הכוונה להציל את מאת היהודים החטופים מידי שוביהם, ורק במקרה יש לחוש שנוסף גם הוא על צרינו, ויכניסו את היישוב לספק סכנה, באופן שכזה י"ל אין ספק מוציא מידי ודאי..."¹⁹. כלומר, לדעתו, מותר לבצע עסקה להשבת חטופים, כיוון ששחרור המחבלים הוא פעולה שכוונתה להציל והסיכון העתידי משחרורם הוא רק ספק סכנה.

18. שו"ת יביע אומר ח"י, חו"מ סי' 1.

19. עיין בסוף תשובה זו של הרב עובדיה, שם כתב כי ניתן לצאת למבצע צבאי ולשחרר על ידי כך את השבויים, ואף לחלל שבת בשביל מבצע זה, במקום לעשות עסקה לשחרור החטופים.

20. http://al-magor.com/?page_id=209

21. למרות העמדה המובאת בגוף הטקסט, הרה"ר הרב יצחק יוסף גורס, כי עמדת אביו, הרב עובדיה יוסף, שרירה וקיימת גם במציאות של עסקת השבויים האחרונה שבוצעה (נכון ל"ח ע"ב תשפ"ד) במסגרת מלחמת חרבות ברזל.

22. לשאלה מהי סוגיית הבטיס התלמודית לדיון בשחרור החטופים, השלכות רבות. לביסוס הטענות, כי הסוגייה המרכזית בה יש לדון בשחרור חטופים בימינו, אינה 'סוגיית אין פודין את

אינה ממצה את העניין. להרחבה ניתן
לעיין, בין השאר, ב"אוצר המשפט" של
הרב פרופ' נחום רקובר.²³
כפי שנאמר, עיקר עניינו של חיבור
זה הוא בחינת הסוגיה במבט האחריות
הלאומית ודיני המלחמה.

השבויים יותר מכדי דמיהם', אלא סוגית 'אין דוחין נפש מפני נפש', ולהשלכות הנובעות מכך, עיין בנספח למסמך זה.
בהעמדה זו, ישנה תופעה מפתיעה, אל מול העמדת הסוגיה על דיני המלחמה. העמדת הסוגיה על 'אין דוחין נפש' מייצרת נוקשות רבה יותר ביחס לעסקאות שחרור מחבלים, לעומת העמדת הסוגיה על דיני המלחמה, היכולה להביא בחשבון גם סוגיות של מורל ציבורי וחוסן לאומי הנדרשים לניצחון במלחמה.
23. להרחבה והעמקה במאמרים ומחקרים בנושא עיין ב: "אוצר המשפט: מפתח ביבליוגרפי למשפט העברי / נחום רקובר". ירושלים. מכון הרי פישל לדרישת התלמוד ומשפט התורה תשל"ה-תשנ"א 1990. חלק ב. פדיון שבויים. ובמהדורה המקוונת ב. <https://mishpativri.org.il/hebrew/otz7.htm#p198>

פדיון שבויים במבט האחריות הלאומית ודיני המלחמה

א. פדיון שבויים בהמשגה של דיני המלחמה

רקע

מאז הקמת המדינה ומלחמת העצמאות, עם ישראל ומדינת ישראל מותקפים ע"י גורמים ערבים, שאינם מקבלים את קיומה של המדינה. התקפות אלו פעמים שנעשות בהכרזת מלחמה רשמית, ופעמים שנעשות בפעולות טרור בין המלחמות. אחת מדרכי המלחמה שסיגלו להם אויבינו היא חטיפת יהודים על מנת לשחרר מחבלים רוצחים מהכלא וכדי להחליש את החוסן הלאומי של ישראל. בעשורים הראשונים לקיום המדינה, מדינת ישראל לא נשאה ונתנה עימם ולא נענתה לדרישותיהם. במבצע 'יונתן' שחררה המדינה, באמצעות צה"ל, כמאה חטופים, באנטבה שבאוגנדה הרחוקה, במבצע צבאי הרואי, שקידש שם שמים. כפי שכתב הרב עובדיה יוסף: "תהלות לאל יתברך, אשר הגדיל חסדו ונפלאותיו עמנו, ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוהינו, וכל אומות העולם המה ראו כן תמהו והשתוממו על גבורת ישראל, אשר מנשרים קלו מאריות גברו, והגדילו לעשות בעזה"ת להציל לקוחים למוות, הם מאת החטופים,

והביאום לישראל ברנה ושמחת עולם על ראשם".²⁴ בעשורים הבאים השתנתה המציאות ומדינת ישראל החלה לקיים מו"מ עם החוטפים ולשחרר מחבלים רוצחים תמורת החזרת החטופים. ועדת וינוגרד, הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006, מונתה כוועדת בדיקה ממלכתית והגישה את דו"ח הוועדה הסופי בשבט תשס"ח, ינואר 2008.²⁵ בדוח הוועדה,²⁶ בפרק 'חטיפות כאיום אסטרטגי' המליצה הוועדה כך: "מסקנתנו העיקרית היא כי חובת הממשלה לעסוק בנושא זה ברמה עקרונית ולאמץ אסטרטגיה כוללת, שתשמש כבסיס לפעולות הן בהקשר המאמץ לצמצם מימוש חטיפות והן בפעולות במקרה שלמרות מאמצים אלה מומש איום כזה. אסטרטגיה זו יכולה לכלול גם מרכיבים פומביים של הצהרת כוונות כללית. אם תכלול החלטת הממשלה הצהרת כוונות כללית כזו - חובה עליה לעמוד בה בעקביות ובנחישות".

בעקבות המלצות ועדת וינוגרד, הוקמה ועדה ציבורית בראשות

24. שו"ת יביע אומר ח"י, חו"מ ט"ו 1.

25. הוועדה מונתה ב-17 בספטמבר 2006, והגישה דו"ח חלקי ב-30 באפריל 2007.

26. החל מעמוד 500.

השופט מאיר שמגר, 'לקביעת עקרונות לניהול משא ומתן לפדיון שבויים, חטופים ונעדרים'. עם הקמת הוועדה, נקבע מראש כי הוועדה לא תפרסם את המלצותיה עד לאחר שחרורו של גלעד שליט משבי החמאס. בהתאם לכך, בשנת 2012, לאחר שחרורו, הגישה הוועדה לשר הביטחון את המלצותיה.²⁷ מסקנות ועדת שמגר סווגו בסיווג 'סודי ביותר', והדו"ח לא פורסם במלואו בציבור.²⁸ במשך השנים האחרונות נדונו המלצות הוועדה בקבינט,²⁹ אולם לא הובאו להצבעות בקבינט או בממשלה.³⁰ כבר בדו"ח וועדת וינוגרד ניתן לאתר את הצורך בגיבוש חלופות לשחרור חטופים במקום העסקאות הנוהגות:"

הטענה שצריך לעשות כמעט הכל על מנת להחזיר חטופים, על אף עוצמתה הרגשית, אינה עומדת בפני הביקורת. אם אנחנו פועלים על מנת לשחרר שבויים או חטופים בצורה המגדילה משמעותית את החשש כי אחרים ייהרגו או ייחטפו, המסר שאנחנו שולחים על ידי כך אינו מסר של כבוד עצום לחיי כל חייל וכל אזרח, אלא של התנהגות רגשנית בחלקה שבהכרח יוצרת סיכונים מיותרים לחיים ולביטחון של חיילים ושל אזרחים. יש אפוא להקדיש חשיבה אסטרטגית ומבצעית יצירתית ומעמיקה על מנת למצוא דרכים להרתיע את אויבינו מחטיפות או לגרום להם להחזיר את החטופים ללא עסקאות כאלה".³¹

בזמן מלחמה אין פודים את השבויים בדרך שיש בה סיוע לאויב

הפער בין המציאות של שבאים לשם מומן, שהיא סוגיית הגמרא הקלאסית, או חיילים שבויי מלחמה כתוצאה ממלחמה, כפי שמצוי בין האומות, לבין מחבלים החוטפים יהודים כפעולה מלחמתית נגד מדינת ישראל, מייצר מרכיב חדש במשוואת השחרור תמורת 'דמיהם'. המונח 'דמיהם' שמשמעותו שוויים ומחירים של החטופים, מאבד, לכאורה, את משמעותו, שכן שחרור מחבלים בעת מלחמה מעצים את כוחו של האויב בהכרעת המלחמה עצמה. סוגיית פדיון שבויים בכדי דמיהם, אם כן, נוהגת בשעת שלום ואינה נוהגת בשעת מלחמה. במלחמה עלינו להילחם באויב ולנצחו ואין לסייע לו במהלך הלחימה. המשמעות היא כי יש להימנע מתשלום לאויב או מעסקה עמו, אם הם מסייעים לו בלחימה.

הפער בין המציאות של שבאים לשם מומן, שהיא סוגיית הגמרא הקלאסית, או חיילים שבויי מלחמה כתוצאה ממלחמה, כפי שמצוי בין האומות, לבין מחבלים החוטפים יהודים כפעולה מלחמתית נגד מדינת ישראל, מייצר מרכיב חדש במשוואת השחרור תמורת 'דמיהם'. המונח 'דמיהם' שמשמעותו שוויים ומחירים של החטופים, מאבד, לכאורה, את משמעותו, שכן שחרור

27. לדוגמה עיין: <https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/323/684.html> נצפה ב 19.11.2023.

28. להרחבה עיין: דו"ח מצב ועדת שמגר, קרטמן, יקיר. בהוצאת: מרכז 'יכין', המרכז למחקרים אסטרטגיים לאומיים, כסליו תשפ"ד, דצמבר 2023.

29. לדוגמה עיין: <https://legacy.kikar.co.il/ash.php?id=92793>

30. לדוגמה עיין: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5609423,00.html>

31. הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006, דו"ח הוועדה הסופי עמודים 705-703.

אומנם לא הוכרזה מלחמה באותה העת, התותחים לא רעמו, אך, לדעתו, כל ההתנגדות הערבית לקיום המדינה; המלחמות, הפיגועים, והמהומות, היא המשך למלחמת העצמאות ומלחמה בפועל כנגד קיום ישראל: "דהנה בשנת תש"ח הקימו ממשלת יהודים בא", ונלחמו בהם כל הערבים שסביבותיהם, ואף שכבר הופסק האש זה כמה שנים, מכ"מ הערבים עדיין לא השלימו עם המדינה, ונמצא שכל המלחמות וכל הפרעות וכל המהומות שעורכים הערבים, הכל המשך מאותה המלחמה הראשונה [מלחמת השחרור], והיות שמדינת ישראל היתה [בשנת תש"ל] במצב של מלחמה, אסור הי' למסור הכספים למשרד החוץ של ארה"ב ע"מ למסרם לטרוריסטים".³³

על פי דברי הרב קמינצקי והרב שכטר, שחרור חטופים מידי מחבלים בזמננו דינו שונה מסוגיית פדיון שבויים. מדינת ישראל נמצאת במצב מלחמה, ולכן השיקול המנחה בשחרור חטופים הוא הניצחון במלחמה הכוללת על קיום המדינה. קביעה זו נכונה ככל כפליים כאשר אנו במצב של הכרזת מלחמה רשמית כמו מלחמת משיב הרוח (חרבות ברזל).

בסוף קיץ תש"ל, נחטף ע"י מחבלים מטוס חברת TWA, שיצא מישראל לכיוון ניו יורק. על סיפון המטוס שהה, בין יתר החטופים, הרב יצחק הוטנר (ה'פחד יצחק') מגדולי תלמידי החכמים באמריקה. קבוצה של עשירים מתלמידי רצו לפדותו בדמים מרובים בתיווך משרד החוץ האמריקאי. לדעתם, כיוון שהרב הוטנר היה מופלג בחכמה מותר לפדותו גם ביותר מדמיו. הגאון ר' יעקב קמינצקי התנגד למהלך זה. לדבריו, הסוגיה של פדיון שבויים על הלכותיה נוהגת רק בעת שלום, ואינה רלוונטית לעת מלחמה: "דכל הך דינא דפדיון שבויים ליתא אלא בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה א"א לומר שמחוייבים להפסיק מללחום ע"מ לפדות את השבויים בממון, שהרי ע"י כן נמצינו מסייעים להאויב באמצע המלחמה, כי ע"י מתן הכספים הגדולים להאויב, הלא יוכלו לחזק עוד יותר את מצבם במלחמה".³² בשעת המלחמה השיקול המרכזי המנחה את קבלת החלטות הוא הניצחון, שחרור חטופים במהלך המלחמה חייב להיות מסונכרן עם הניצחון.

הרב קמינצקי קבע אז, בקיץ תש"ל, כי המצב במדינת ישראל הוא מצב מלחמה.

32. הביא את דבריו הרב צבי שכטר, בעקבי הצאן, סי' לב - בגדרי המדינה ומלחמותיה, אות ג.
33. שם. הרב שכטר למד מדברי הרב קמינצקי כי יש דין מלחמה לכל המהומות והפרעות של הערבים כנגד ישראל: "ועכ"י הדברים האלה הי' נראה לומר דהוה"נ [ובאמת ק"ו הוא] בזה"ז, שמדינת ישראל עומדת היא במצב של מלחמה, וכל הפרעות והמהומות שבימינו דינם [עכ"י הלכה] כהמשך מהמלחמה הראשונה [מלחמת השחרור], שהרי הערבים טוענים בפירוש ובפה מלא, שהם רוצים את ירושלים ואת תל אביב ואת חיפה וכו' וכו', וממילא, צריכים אנשי צה"ל לנהוג עם כל המשתתפים באלו הפרעות כמו שנוהגים בשעת מלחמה ממש".

ב. ציר הצדק

שאלת הצדק בעת פדיון שבויים, לא עמדה בבסיס המדיניות של מקורות התורה בעידן הא-ריבוני. פעולת השביה אינה פעולת צדק, ולכן על פי הצדק אין דמים לשבויים. הצדק מחייב את דיכוי תופעת לקיחת השבויים לשבי, בכוח או באמצעים אחרים.

כימי הגלות, מחשבות על יישום אמת וצדק על ידי הפעלת כוח שלטוני, היו לא רלוונטיות, לכן פדיון השבויים כדי דמיהם, הוא המדיניות ההכרחית בגלות. לעומת תקופת הגלות עידן הריבוניות היהודית מאפשר הפעלת כוח ליישום מדיניות של צדק.

חובה להעמיד את המשפט והדין גם במקום סכנת נפשות

אחד מיעדי הממשל הוא קיומו של סדר ומשפט. שמירת החוק והמשפט גוברת גם על סכנת נפשות ליחידים. ההיבט של קיום השלטון ושמירת המשפט, משליך ישירות על המגבלה לשחרר מחבלים רוצחים מורשעים. שחרור שכזה מכרסם תחת יסודות הצדק והמשפט וגורם לדם יהודי להיות הפקר בעיני הגויים.

מקורות התורה ממקמים את הדין במקום מרכזי במערכת השלטונית. הדין הוא אחד משלושה דברים עליהם העולם קיים.³⁴ אלמלא הדין הרי כל דאלים גבר ואין קיום לעולם. הקב"ה ברא את העולם כדי שיתקיים

והרשעים הגוזלים וחומסים מחריבים אותו במעשיהם. הדין המשבר זרועות הרשעים מקיים את העולם ומשלים את רצון הבורא.³⁵

הדיינים מחויבים בציווי: "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא".³⁶ אסור לדיין לפחד מפני בעלי הדין ולהסתלק מן הדין: "שלא תאמר מתירא אני מפלוגי שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי".³⁷ הרמב"ם פסק שדיין הממונה לרבים, חייב לדון את הדין גם כאשר הוא חושש מאלימות נגדו או נגד משפחתו.³⁸ המשפט הוא חומת הצדק והוא המעמיד את קיום העולם.

34. אבות פ"א מ"ג: "רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלושה דברים העולם קיים, על הדין, על האמת, ועל השלום".

35. על פי דברי הטור, חו"מ סי' א.

36. דברים א, יז.

37. ספרי, שם.

38. סנהדרין פכ"ב ה"א: "שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר א הדיין, אבל משתשמע את דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר איני נזקק לכם, שנאמר לא תגורו מפני איש שלא תאמר איש פלוגי רשע הוא שמא יהרוג את בני שמא ידליק את גדישי שמא יקצץ נטיעותי, ואם היה ממונה לרבים חייב להזקק להם".

היה רשאי הממונה להיות שופט לרבים להסתלק מן הדין היכא דהאחד קשה או שניהם קשים אם כן לא יהיה נמצא מי שיזדקק להם ויהיה כל דאלים גבר והיה העולם חרב כיון שאין כאן דין והילכך הממונה לרבים חייב להזדקק להם... אפילו היכא דאיכא חששא דספק נפשות".³⁹ כלומר, התורה ציוותה את הדין במפורש לדון גם במקום ספק פיקוח נפש.⁴⁰

בשו"ת זקן אהרן, לרב אהרן וולקין הי"ד, כתב, שלא שמענו על הבדל בין ספק פיקוח נפש לבין ודאי פיקוח נפש. לדעתו ציווי התורה 'לא תגורו' מחייב את קיום המשפט גם במקום סכנת נפשות ודאית.⁴¹ כלומר, חובת מסירות הנפש נובעת מההבנה כי

הדיין הממונה לרבים, מערכת המשפט הרשמית, מחויבת גם להסתכן כדי לקיים את השלטון ואת החוק. החיוב על דיין להעמיד את הצדק גם במחיר סכנה, מבטא החשיבות הקיומית של העמדת מערכת הצדק והמשפט.

באופן רגיל, רק על שלוש עברות שהן עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, מחויב אדם במסירות נפש. מצוות 'לא תגורו' מיוחדת בכך שהתורה ציוותה במפורש שלא לפחד ולהיכנס לסכנה. כשם שבמצוות המלחמה ציוותה תורה להילחם תוך סיכון נפשות, כך במצוות 'לא תגורו' ציוותה להעמיד את הדין גם במצב של סכנת נפשות. כתב הב"ח: "דכיון דמצות עשה למנות שופטים בין בארץ בין בחוצה לארץ אם

39. חו"מ סי' יב אות א.

40. וכן כתב בספר אולם המשפט, חו"מ סי' יב: "ואם היה ממונה לרבים חייב להיזקק... ונראה הטעם דלכאורה הך לא תגורו אינו אלא ל"ת בשוא"ת וקיי"ל דאינו מחייב לבזבז יותר מחומש כדון מ"ע. ומיהו זה לא קשה כיון שהתורה ציוותה כאן בפירוש לא תגורו. אבל זה קשה דא"כ הו"ל לחשוב הא בהני דיהרג ואל יעבור... אבל המעיין בב"י בתשובת הרשב"א... מבואר דהסביר דאינו חשש ברור דשמה זה מפחיד במה שאין בידו רק כדי לאיים עיי"ש. והיינו אע"ג דבכל דוכתא בסכנה ספק הוא כודאי כאן גזרה תורה שלא יחוש על ספק. ומסיים דא"כ התקיפים לא ידונו ע"ש. אבל עכשיו שאנו רואים שהוא סכנה ברורה ודאי דאינו מהנך דיהרג ואל יעבור ומשו"ה לא נהגו למחות ומיהו הכל לפי האדם והזמן וע"ז נאמר ויראת וע"ש בספרי דיש אופנים דמחויב למסור נפש". ועיין עוד בשו"ת שבות יעקב חלק א סימן קמג.

41. שו"ת זקן אהרן, ח"ב סי' קכו: "משום פחד אסור לדיין להסתלק לאחר שכבר נזקק לדין כמ"ש התומים סי' י"ב וכ"כ בתשובת שבו"י ח"א סי' קמ"ג דלאחר שידוע היכן הדין נוטה איכא איסור להסתלק בשום ענין אם לא בפיקוח נפש ולענ"ד שגם בפיקוח נפש לא ברירא שיכול להסתלק מפני הפחד כמבואר בספרי פ' דברים דהכי איתא התם שמה תאמר מתירא אני שמא יהרוג את בני וכו' ע"ז נאמר לא תגורו הרי להדיא דגם יהרג ואל ימנע עצמו מן הדין אלא דלכאורה קשה על הספרי והלא קי"ל בכל עבירות דיעבר ואל יהרג חוץ מג' עבירות ע"ז ג' ע' ושפ"ד ולמה אמר בספרי דגם יהרג ולא ימנע עצמו מן הדין... ואפשר ליישב דהספרי מיירי רק במקום ספק סכנה ובהוא הוא דאמר' שאינו רשאי להפסיד ממון חבירו במקום ספק סכנה וכן משמע אמנם מלשון הספרי מתירא אני שמא יהרוג את בני ומשמע דאינו אלא שמא וספק והנה האחרונים נסתפקו בזה אי משום ספק שמא יהרג רשאי לעבור עיין בפ"ת יו"ד סי' קנ"ז בשם משנת חכמים ובשד"ח הביא בשם חיי עולם לדבר

הקיום החברתי תלוי בצדק ובמשפט המכוונים אותו.

הרב יהודה גרשוני דן בעניין החובה לקיים את החוק והמשפט ביחס לסוגיית שחרור חטופים. לדבריו, המחבלים הרוצחים שנידונו בישראל חייבים להיענש בכל חומר הדין ואסור לשחררם: "הרוצחים הערבים שהם שפכו דם יהודים אסור להוציא אותם לחירות בכדי שלא יהיה דם בני ישראל הפקר בעיני הגויים, וצריכים להעניש אותם בכל חומר הדין להראות בזה לכל העולם שיש דין ומשפט בישראל ושופך דם ישראל לא ינקה".⁴²

משמעות דבריו היא כי יש חובת מסירות נפש על מנת לקיים את הסדר והמשפט, כשם שיש מצוות מסירות נפש במלחמה להגנת האומה. כמקור

לדבר, ניתן להביא את מלחמת בנימין וישראל על משפט פילגש בגבעה.

שבט בנימין, מסרו את הנפש על מנת להעמיד את משפט השבט, וק"ו שיש לעשות כן עבור משפט העם כולו: "מפורש כאן שיש למסור נפשם ולצאת למלחמה לקיים את סדר ומערכת המשפט, ולא למסור לשפוט אותם על ידי בית דין הגדול של ישראל. ולחמו על זכותם כי קיום הסדר במדינה על ידי חוק ומשפט זה יותר גדול מנפשות, וזה חובת הציבור כמו צבא במלחמה להגן על ארצם, כן הסדר והמשפט לשמור על מוסר המדינה".⁴³

העולה מהדברים הוא כי המשפט והחוק של מדינת ישראל מחייבים לקיים את העונש שנגזר על המחבלים, ולא לשחרר את הרוצחים.⁴⁴ שחרור

פשוט דיעבור גם מספק ולכאורה מדברי הספרי מוכח דמספיקא אינו רשאי לעבור, אלא דאכתי יקשה דברי הספרי דנהי שאינו אלא ספק אבל הא קי"ל שגם ספק נפשות להקל וכיון דבדואי אמרינן דיעבור ואל יהרג ולשיטת הרמב"ם יש איסור להחמיר וליהרג וא"כ איך רשאי להכנס גם במקום ספק סכנה ולכן נ"ל דזה כמ"ש בחבורי חשן אהרן סי' י"ב דלאו זה דלא תגורו שאני מכל לאוין שבתורה כיון דעיקר האיסור הוא שלא להתירא מפני איש הרי כאילו פירשה תורה בהדיא דגם מפני איש כזה שמאיים בהריגה אין להתירא ממנו ולפ"ז יש לתמוה על השב"י הנ"ל שכתב דבמקום פקוח נפש רשאי להסתלק אפילו כשיודע היכן הדין נוטה והוא לפמ"ש מן הספרי אין להסתלק אפילו מחשש סכנה נמי... אכן לפמ"ש דבאיסור דלא תגורו אינו רשאי לעבור גם במקום סכנה כיון דזהו גופא איסורו של דבר ואם אך מתירא מפני איזה דבר הוא בכלל לאו זה, וא"כ לאחר שידוע היכן הדין נוטה ודאי איכא בזה לאו דלא תגורו כמ"ש הסמ"ע שם ס"ק ב' דבגמרא דין ודאי דקאי על לא תגורו ובתשובת הרשב"א שהביא הב"י כתב דגם קודם שיתחיל לטעון עובר משום לא תגורו א"כ לפ"ז נ"ל דגם לסלק עצמו מן הדין אסור במקום סכנה כיון דגם ע"ז קאי האיסור דלא תגורו ואסור זה אינו רשאי לעבור אפי' במקום סכנה ודו"ק".

42. ספר קול צופיך, פדיון שבויים לאור ההלכה, עמ' רמג.

43. שם.

44. הד לדברים ניתן למצוא בהצעת חוק-יסוד: נשיא המדינה (תיקון - איסור שחרור רוצחים), פ/19/2113. בדברי ההסבר להצעה נכתב: "בשנים האחרונות שחררה מדינת ישראל מספר רב של מחבלים כחלק מעסקאות שחרור שבויים או כמחנות מדיניות. מציאות זו הובילה למצב אבסורדי בו מחבלים שביצעו מעשי רצח כחלק ממאבקם במדינת ישראל, משתחררים זמן ארוך לפני סיום ריצוי עונשם. עובדה זו מהווה כשל מוסרי שיש בו משום זילות בחומרת

מחבלים מסכן את המשפט ואת חוק המדינה, וממילא את קיום העם. החובה להעמיד את המוסר ואת המשפט היא חובה ציבורית, גם אם משמעות הדבר היא סכנה ליחידים מישראל.

ג. 'עזרת ישראל מיד צר' - מצוות 'קידוש השם'

חטיפת יהודים באשר הם יהודים, ולא כאקט שבי כלכלי, יוצרת תיעדוף לשחרורם בפעולה צבאית, שתביא ל'קידוש השם'. כאשר יהודים מותקפים בגלל היותם יהודים, מחויבים גם אחיהם שאינם בסכנה לבוא לעזרתם.⁴⁵ מקור הדין בגמרא בעירובין⁴⁶, אותה פסק הרמב"ם⁴⁷: "גויים שצרו על עיירות ישראל... אם באו על עסקי נפשות, או שערכו מלחמה, או שצרו סתם יוצאים עליהם בכלי זין, ומחללים עליהם את השבת. ומצוה על כל ישראל שיכולים לבא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור, ולהצילים מיד הגויים בשבת ואסור להם להתמהמה למוצאי שבת". אם כן, עלה בידינו שמצווה על כל אחד מישראל להסתכן בפעולה צבאית להצלת יהודים הנתונים בסכנת

נפשות, "שכן יוצא ברור מהלכה זו של "גויים שצרו על עיירות ישראל", שיש מצוה לצאת עליהם למלחמה, והיינו כל פעולה צבאית, למרות שיש כאן סיכון של אנשים שאינם בכלל הסכנה, ולמרות שרק ציבור מישראל, ולא רק - כלל ישראל, נתונים בסכנה".⁴⁸ אינו דומה מצב בו יהודים נתונים בסכנה מפני שהם יהודים, לסתם מצב בו יהודי נמצא בסכנה. כאשר יהודי טובע בנהר, או התחייב מיתה למלכות, אין חיוב ליהודי אחר להסתכן על מנת להצילו,⁴⁹ אך במתקפה המכוונת כנגד יהודי באשר הוא יהודי מצווה עלינו להסתכן כדי לעזור מיד צר ולהצילו. הרב שאול ישראלי הגדיר את החובה לצאת למלחמה ולהיכנס לסכנה על מנת לעזור ליהודים הנצורים כמצוות

מעשיהם של המחבלים ובסמכותה של מערכת המשפט בישראל... אשר על כן מוצע כי במידה שמתקיימים טעמים מיוחדים, רשאי בית המשפט לקבוע ביחס למי שהורשע ברצח ממניעים לאומניים עונש מלא של מאסר עולם ללא אפשרות להקלה בעונשו או קבלת חנינה מאת נשיא המדינה".

45. חיוב זה נוהג עקרונית גם כשאין ממשלה לישראל, גם בחו"ל, וגם כאשר רק יהודים מסוימים נמצאים בסכנה. במצב בו יש לישראל אפשרות להפעיל כוח ולהילחם, יש מצווה על כל יהודי לבוא לעזרת ישראל הנתונים בסכנה. מעשית, כשאין ביד ישראל את היכולת להפעלת הכוח, ציווי זה נשאר כציווי עקרוני. עיין, חוות בנימין ח"א, שער ב, סי' יז - מבצע "יונתן" (אנטבה) לאור ההלכה, אות ז-ח.

46. מה ע"א.

47. שבת פ"ב הכ"ג.

48. חוות בנימין ח"א, שער ב, סי' יז - מבצע "יונתן" (אנטבה) לאור ההלכה, אות ז.

49. בעניין זה דנו ת"ח רבים. עיין לדוגמה, באריכות, בשו"ת יביע אומר, ח"ג, חו"מ סי' ו, אות ה-יד.

'קידוש השם'. כאשר הגויים מתקיפים את ישראל בגלל שהם יהודים, צרים על עיירות של ישראל בדווקא, יש לקדש את ה' ולהצילם: "נראה שגדר מלחמת מצוה בעזרת ישראל מיד צר הוא מדין 'קידוש השם', שבזה שכל איש ישראל שיוכל לעשות זאת יוצאים חוצץ כולם כאיש אחד נגד הרוצחים שמגמתם לפגוע באנשים מישראל, שם שמים מתקדש. ומטעם זה יש בזה דין של מלחמת מצוה לכל פרטיה".⁵⁰

גויים הבאים להילחם עם ישראל נלחמים כנגד הקב"ה. אם יצליחו וינצחו זהו חילול ה' גדול, ולכן אנו מצווים לקום לעזרת הנצורים ולנצח את האויב. "במלחמת מדין, שמשם למדים, כאמור, היסוד של מלחמת מצוה בעזרת ישראל מיד צר, הקב"ה אמר למשה "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים". ואילו מרע"ה אמר "לתת נקמת ה' במדין". וברש"י שם: שהעומד נגד ישראל כאילו עומד נגד הקב"ה. הרי שמלחמה על כבוד ישראל יש בה משום קידוש שם שמים".⁵¹ "כל עימות בין ישראל לאומות העולם, בפרט אם

הוא מגיע לידי מלחמה, הוא עימות בין ה' לבין הסיטרא אחרא".⁵² כהמשך לכך כתב הרב אליעזר וולדינברג⁵³ בספרו הלכות מדינה: "מגמת המלחמה שישראל מכריזה על עם מן העמים או על מדינה מן המדינות צריכה להיות במחשבה תחילה לשם מטרה נעלה בכדי להילחם מלחמות ה' להרים דת האמת ולמלאות העולם צדק ולשבור זרוע הרשעים".⁵⁴

במצוות 'קידוש השם' אנו מצווים לחרף נפשנו למות כיוון שהחיים הופקדו בידינו לשם הגשמת הערך האלוקי שלהם. אין בה ציווי של 'וחי בהם', אין היא נדחית מפני פיקוח נפש, עניינה מסירת הנפש והחיים עבור שורש החיים, העלאת החיים עלי אדמות אל מקורם האלוקי. עיקר 'קידוש השם' יהיה בניצחון ובהתגברות החיים היהודיים, אך לשם כך יש לצאת מד' אמות של החיים הארציים הפרטיים ולהתכלל בחיים הישראליים הנצחיים, תוך מוכנות למות עלי אדמות.⁵⁵

הגדרה זו מלמדת כי כאשר ניתן להציל את החטופים בהסכם כניעה או

50. חוות בנימין ח"א, שער ב, סי' יז - מבצע "יונתן" (אנטבה) לאור ההלכה, אות ח.

51. שם.

52. שו"ת באהלה של תורה, ח"ד, סי' יט - 'סיכון עצמי לשם הצלת אחרים במלחמה', אות יב.

53. מחבר השו"ת ציץ אליעזר.

54. ח"ב שער ה, פרק א.

55. שמונה קבצים קובץ ה, רנו: "החיים תופסים הם את ערכם רק עם הדעה של קדושת מסירות הנפש. כשיש על מה למסור את החיים, אז החיים הם דבר שיש להם ערך של חופש, של קודש ושל הוד, וכל לח החיים הוא מתגלה בזיוו על ידי קדושת מסירות נפש. ומסירות הנפש היא ראויה להיות על תוכן כל כך עשיר ומלא, עד שכל העושר של החיים, עם כל תנובתו האידיאלית הרוחנית העליונה, יהיה נשאב אל תוכו ובעל אליו כניצוץ בלהבת, וזאת יוצאת אל הפועל על ידי מסירות הנפש שבקדושה, של קבלת מלכות שמים שבאמונה וכל קדושתה".

בפעולה צבאית, האופציה המועדפת היא ההצלה בניצחון המלחמה למרות הסיכון שיש בדבר. הסכם הכניעה הוא חילול ה' שכן אויבי ישראל, שהם אויבי ה', ניצחו, ואילו הניצחון הצבאי הוא קידוש ה', ואנו מצווים על קידוש

ד. בשעת מלחמה מעמדו של היחיד משתנה - ניצחון העם וקיומו קודמים לסכנת היחידים

בעת מלחמה, 'הקולקטיב היהודי' הופך להיות המונח המרכזי המעצב את התודעה ואת המדיניות. היחיד מגרע מכוחו ומובלט היותו חלק מקולקטיב. ההשלכה הישירה מכך היא כי במלחמה הניצחון הוא המטרה ומותר לסכן את היחידים למענו. גם סוגיית החטופים היא חלק מהמלחמה ויש להתייחס אליה דרך פריזמה זו. החטופים נהיו, בעל כרחם, חלק מהמלחמה, וכך יש לדון בשחרורם.⁵⁷ יודגש כי למרות שהיסוד הנפשי האישי הרצוני, של נכונות להיפך לחייל בעת חטיפה, אינו מתקיים לכאורה, וודאי שילדים קטנים שנחטפו אינם צריכים להיות לוחמים, מצב המלחמה

משפיע על כל בני הלאום. המציאות הזו מולידה תודעה קיומית לאומית, בה הפרט מוצא את עצם קיומו ושרידותו בקולקטיב. יש בתודעה הקיומית הלאומית את היכולת להפיח רוח ולצקת משמעות למאורעות, מחד, והיא מחייבת התמסרות עד כדי מסירות נפש, מאידך.

את העיקרון כי החטופים הינם חיילים בעל כרחם, ניסח הרב יעקב אריאל ביחס לחטופי אנטבה: "יש להתייחס למלחמה במישור חשיבה ציבורי, שבו חלים כללים אחרים. היה מקום אפוא לראות גם את בעיית חטופי אנטבה כבעיה מלחמתית. שהרי בסופו של דבר מלחמה לנו במחבלים

56. כאשר אין יכולת להציל את החטופים במבצע צבאי, הריגתם על ידי האויב גם היא חילול ה', והדבר עוד דורש הכרעה.

57. בהיבט התיאוריה המדינית, תפיסה זו עומדת במובחן מתפיסת 'החווה' בין האזרח למדינתו, הנזכרת בחלק מפרשנויות התאוריה המדינית של האמנה החברתית. התפיסה המובעת בגוף הטקסט, אינה מקבלת את ההנחה כי מדינת ישראל מחויבת במעין חווה בהגנת אזרחיה, וכי מקרה חטיפה מהווה הפרה של החווה המחייב את המדינה להשיבם בכל מחיר. התיאוריה העומדת בבסיס החשיבה בגוף הטקסט היא, כי העם היהודי הינו משפחה מורחבת הקשורה בברית גורל וברית ייעוד, וכי מדינת ישראל בהקשר זה הינה מימוש הריבונות של הלאום היהודי בארצו בקולקטיב, כאשר כל פרט הוא חלק מהקולקטיב. על פי תפיסה זו מדינת ישראל כפרויקט של העם היהודי אינה חברת אחריות אזרחית לסיפוק ביטחון וכלכלה לכל יחיד ויחיד, אלא הגשמה של הרעיון הישראלי הייעודי, שעל כל יחיד, בהיותו חלק מהכלל, מוטלת האחריות להצלחתו.

ביבשה, בים ובאוויר, וכן בן ערוכה נחשב לחייל בחזית איומה זו. וכמו בכל מלחמה על המפקד מוטלת האחריות הכבדה לשקול בכל מקרה את שכרו של סיכון לעומת הפסדו במצבו הפרטי וביחס למערכה כולה, הוא הדין כאן, רשאית הממשלה להחליט אם לסכן את החטופים לשם הצלחתה של המלחמה הכוללת במחבלים, או להיפך לסכן את המדינה במקרה חריג זה ע"מ להציל את החטופים".⁵⁸

המלחמה היא מעשה לאומי. בשעת הקרב עם ישראל כולו מתאגד לישות ציבורית אחת הנלחמת באויב. הניצחון במערכה קודם לסכנת החיים של היחידים. היחידים כולם, לוחמים ואזרחים, נעשים חלק של האורגן הלאומי, שקיומו וניצחונו קודמים

לחיי היחידים. יודגש, כי מבט לאומי זה החותר אל הניצחון, יכול שיאפשר עסקה להשבת חטופים, אם, אכן, היא מקדמת את הלחימה ומובילה להכרעת האויב.⁵⁹

היציאה למלחמה כרוכה, בוודאי, בסיכון חיילים ואזרחים. בדרך הטבע, גם ב'מלחמת מצווה' יש נפגעים, ו"התורה לא תסמוך דיניה על הנס".⁶⁰ מהו הפשר של מצוות המלחמה? הרי פיקוח נפש דוחה את כל המצוות שבתורה לבד מג' עברות החמורות, עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, ובמלחמה, לכאורה, הותר לסכן נפשות ואין אנו חוששים לפיקוח נפש? בשורות הבאות נפרוש חמש הגדרות תורניות למצב המלחמה, ונבחן את ההיתר לסכן נפשות במלחמה על פיהן.

ד.1 המלחמה מצוות הציבור

הכלל מצווה בה והיחידים חייבים בה מתוך קישורם לכלל.⁶¹ יש בישראל ייחודיות שאינה קיימת בגויים.

הראי"ה קוק כתב שהמלחמה היא מצוות הציבור. אין כל יחיד ויחיד מישראל מצווה בה באופן פרטי אלא

58. שו"ת באהלה של תורה, ח"ד, סי' יט - 'סיכון עצמי לשם הצלת אחרים במלחמה', אות י.
59. המשגת הניצחון במלחמה שונה מהמשגת הלכות צדקה ודיני פיקוח נפש. ייתכן מצב בו דווקא לפי דיני המלחמה עסקה המקדמת את הניצחון תהיה מותרת, למרות שעל פי הלכות צדקה ודיני פיקוח נפש היא תהיה אסורה.
60. מנ"ח מצווה תכ"ה.

61. אגרות ראייה ג' תתקמ"ד: "וצ"ל דהחינוך ס"ל דמצוה המוטלת על הציבור בכללו אם יש בה סכנה ליחיד א"ז יוצא מכלל וחי בהם דהא ציבור לא מייתי, והיחיד אינו חייב בה מצד עצמו אלא מצד כלליות הציבור, ע"כ אע"פ שבכל מצות ציבור שאין בהם סכנה אין לנו לחדש שלא יהי' נוהג בהם דין של וחי בהם, ויהיו חייבים בהם גם במקום סכנה לפרטים, אבל אם המצוה היא בתכונה כזו שיש בה סכנה לפרטים אנו אומרים שעדיין אין ראי' שיהי' גם היחיד חייב להעמיד עצמו בסכנה, כשאינו עם הציבור. ע"כ על כל יחיד התנה יפה בחינוך שאינו חייב כ"א כשא"ב סכנה, ולפ"ז אין במלחמת רשות חומר יותר מאשר (צ"ל: משאר. ק.י.) מצות, ומצות ציבור אחרת אם הי' בה צורך של סכנה ג"כ היתה יכולה להיות מוטלת עלינו חובה, מאין התנגדות לכללא דוחי בהם, משום דציבור לעולם חיים".

ההתאגדות הלאומית של הגויים היא שותפות שבה העיקר הוא החלק של היחיד ביחס לשותפות. ממילא, המסגרת המדינית, אצלם, נושאת באחריות עבור היחידים שהקימו אותה, היחידים הם העיקר והמסגרת טפלה אליהם.⁶² לעומת זאת, בישראל מושג הציבור, הכלל, עומד למעלה מהחלקים הפרטיים של היחידים. הוא השורש של כל היחידים ואליו הם שואפים.⁶³ הכלל הישראלי הוא ישות

מטאפיזית שממנה נובעים כל היהודים החיים עלי אדמות. היחידים בישראל מקבלים עליהם עול מלכות שמים, חייהם משועבדים להופעת הכלל בצורה שלמה.

לאור הדברים, המבט על המלחמה הוא כזה: הכלל המצווה במלחמה אינו בסכנת נפשות - "אין הציבור מתים",⁶⁴ "האומה איננה יודעת מוות" - "אין ציבור מת"; בלב האומה חיים כל הדורות שעברו, ומקרבה יפרחו כל

62. יודגש, כי אין ברעיון השותפות, לבטל את האחריות הקולקטיבית של הגויים בבואם להילחם בקולקטיב אחר. גם לגויים ישנו מעמד קולקטיבי הנושא באחריות קולקטיבית בעת מלחמה. להרחבה בעניין האחריות הקולקטיבית בשעת מלחמה עיי: קרטמן, יקיר. "הפצצת בי"ח שיפא בעזה", נייר עמדה. הוצאת "תורת המדינה". נצפה ב: https://www.torathamedina.org/_les/ugd/f97a75_fcac8dabc5ae4f4ea441a463696448cc.pdf

63. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קכד: "ומה שרצו הצדוקים, שיחיד יהי' מתנדב ומביא תמיד, בא מפני שלא הודו שיש בכללות כנסת ישראל קדושה מיוחדת, מה שלא נמצא בכל עם ולשון, שכל אומה עיקר הקיבוץ שלה הוא כדי להיטיב להיחידים הפרטיים, אבל הכלל מצד עצמו אין לו מציאות עצמית, ונמצא שערך הצבור כלפי אוה"ע הוא בבחינת שותפים, ואצל השותפים בודאי העיקר הוא חלקו של כל יחיד שבשותפות הכללית לגבי אותו היחיד. אבל באמת לגבי ישראל ציבור ושותפיו הם שני מושגים... מפני שיש בציבור של ישראל קדושה ומציאות כללית, שאינה נערכת כלל כלפי החלק של כל פרט, והיא עומדת למעלה מגדרי חלוקה, ובשביל כך קרבנות ציבור צריכין להיות משל ציבור דוקא, שזהו ענין הקדושה של הכלל כולו".

ועיין עוד בזה בשו"ת אבנ"ז חו"מ סי' סג: "דבציבור כיון שנשתייר רוב ציבור לא פקע שם בעלים מיני' ולא מיקרו מתו בעליו כיון דמעיקרא הי' של ציבור ועכשיו ג"כ של ציבור כיון דרוב ציבור איקרי ציבור דבציבור אין חל על הקרבן שם כל אחד ואחד רק שם ציבור בכלל וכיון שהכלל ציבור נשתייר אף שמתו יחידים לא מיקרי מתו בעליו אך אם מתו רוב ציבור כיון שלא נשתייר מרוב ציבור דמיעוט ציבור לא מיקרי ציבור חשיב מתו בעליו. אבל גבי שותפין שחל על הקרבן שם של כל אחד ואחד היכי שייך לומר כיון שנשתייר רוב השותפין יקרב הא נשתנה בעליו שהי' נקרא עליו... והחילוק הזה בין ציבור לשותפין לפענ"ד ברור. דהא גבי סמיכה של קרבן ציבור ס"ל לר"ש סמיכה בבעלים בעינן ובעינן רק סמיכה בזקנים כיון שהם מתכפרים יהי' מאיזה טעם שיהי' מ"מ די בזקנים ולא בעינן סמיכה בכל הציבור כמו גבי שותפין דנתן [מנחות צ"ג ע"ב] דאחד מניי לכל החברים ואין אחד סומך לכל החברים. הרי מפורש זה החילוק דבציבור אין נקרא שם כל אחד ואחד על הקרבן רק ציבור בכלל וכיון שסומכין הזקנים שהם מהציבור דיו. ולפיכך אין כל אחד ואחד סומך על הקרבן כיון שאין לכל אחד ואחד בפני עצמו חלק בקרבן. אבל גבי שותפין דאין אחד סומך לכל החברים רק כל אחד סומך עליו הרי דיש לכל אחד ואחד חלק בהקרבן".

64. תמורה טו ע"א.

ואף על פי שגופין מחולקין הם כיון שנשמותיהם ממקום אחד חוצבו הרי הם כגוף אחד כי הנשמה היא עיקר".⁶⁷ במצב מלחמה אין מתחשבים בפיקוח נפש של היחידים. "עצם הדבר שאומה אחת עורכת מלחמת התגוננות נגד אומה אחרת הבאה עליה... זהו מפני שאנו דנים על המצב שהוא כעל סכנת נפשות של כל האומה כולה, ואשר ממילא אין להתחשב בסכנת נפשות של היחידים".⁶⁸

הדורות שיבואו; עבר ועתיד נוכחים בה בכל הווה".⁶⁵ נצח ישראל לא ישקר, העם יתגבר על סכנות המלחמה וקשייה וימשיך במסעו הנצחי. מסירות הנפש של היחידים במלחמה למען האומה דומה לווייתור על איבר בגוף החי לצורך הצלת החיים - "כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו".⁶⁶ היחידים כולם הם אברי האומה, הנוטלים חלק במצווה הציבורית של המלחמה. "אנו רואין את כל ישראל כאילו הם גוף אחד

2. ד. במלחמה היחידים מתאגדים בכלל

ותרום ידו על אויביו, כלומר "וחי בהם" הכללי. מה שאין כן שלא במלחמה קיים ועומד הצו האישי על כל אחד ואחד, והוא צריך לשקול זאת מבחינת "וחי בהם" הפרטי שלו".⁷⁰ למרות שיש מלחמות שהן ציווי על כל יחיד ויחיד, המציאות של המלחמה היא ציבורית, וההתגייסות ללחימה היא התעלות של היחיד אל הכלל. כפי שכתב הרב דוד כהן (הנזיר): "והטוב שבמלחמה מתגלה, מסירות הנפש, בטול היחיד לכלל האומה, לכלל ישראל וארץ ישראל הקודש

לדעת הרב שאול ישראלי יש מלחמות מצווה שהן ציווי על הכלל, ויש שהן ציווי על כל יחיד ויחיד מישראל".⁶⁹ למרות זאת, לדבריו, עצם מצב המלחמה מרומם את המציאות של הפרטים אל הכלל: "במלחמה תוכן הדברים שכלל ישראל נהפך לגוף אחד, ולא בתור פרטים אנו מסתכלים עליהם, כי טובת הכלל היא באותה שעה לנגד העינים ולא ישיגחו על הפרט. וזהו החידוש של היתר המלחמה, שה"וחי בהם" נבחן במקרה זה מצד כלל ישראל ותועלתו, היינו שכלל ישראל ינצח

65. רש"ר הירש ויקרא י, ו.

66. רמב"ם ממרים פ"ב ה"ד.

67. רדב"ז, שם.

68. הרב צבי שכטר, בעקבי הצאן, סי' לב' בגדרי המדינה ומלחמותיה, אות ז.

69. עמוד הימיני, סי' יד - 'מלחמת רשות וגדריה', אות ז. עיי"ש שכתב שמלחמת כיבוש הארץ, ומלחמת ז' עממים היא מצווה על כל יחיד ויחיד, ומלחמת עזרת ישראל מיד צר ומלחמת עמלק היא מצוות הציבור.

70. עמוד הימיני, סי' יד - 'מלחמת רשות וגדריה', אות ד.

גם במלחמה אנו שומרים את הציווי 'וחי בהם', אנו שומרים על הנפש ועל החיים, אלא שהחיים עליהם אנו שומרים הם חיי הכלל, חיי העם כולו. היחידים כולם, כל איש ישראל הנחלצים למלחמת המצווה, מסתכנים לשם הצלת חיי האומה.

והמקדש, קידוש השם!"⁷¹. המלחמה מעבירה אותנו מעולמנו הפרטי אל המציאות הכללית הלאומית. כל יחיד ויחיד נשאב אל שורשרו ונעשה חלק מצבא ה': "כשהסכנה נשקפת לכלל, יש הצדקה להקריב יחידים, שהם בבחינת אברים בודדים מהגוף האורגאני כולו, לשם הצלת הכלל כולו"⁷².

ד. 3. פיקוח נפש של העם דוחה פיקוח נפש של יחידים

אשר מבטיח את קיומו, ויש לנצחון תוקף של פיקוח נפש של העם כולו. ולכן כאשר עומדת הבעיה של פיקוח נפשו של היחיד, עם פיקוח נפשו של היחיד העם, יידחה פיקוח נפשו של היחיד בפני המשך קיומו של הכלל"⁷⁴. לדבריו, המלחמה היא מצב של פיקוח נפש של כל אחד ואחד מעם ישראל כיון שרק הניצחון בה ישמור על הקיום שלנו. לכן, אנו מצווים לסכן את היחידים במלחמה, ופיקוח הנפש שלהם נדחה מפניה.

הרב שלמה גורן בספרו משיב מלחמה⁷³ כתב שהמלחמה היא פיקוח נפש של כל אחד ואחד מישראל הדוחה את פיקוח הנפש של היחידים: "מכיוון שכל מלחמה היא של כל ישראל, אין פיקוח נפשם של יחידים דוחה פיקוח נפשו של כל אחד מישראל. כי נצחון של ישראל בכל מלחמה, אפילו במלחמת הרשות - דינו כדין פיקוח נפש של העם כולו... מכל זה ברור שכל מלחמה, ואפילו מלחמת הרשות לאחר שהתחלנו אותה, נחשבת לפיקוח נפש של העם. כי נצחונו של ישראל, הוא

71. מגילת מלחמה ושלוש עמ' טז.

72. שו"ת באהלה של תורה, ח"ד, סי' יט - 'סיכון עצמי לשם הצלת אחרים במלחמה', אות ד. וכן כתב הרב צבי שכטר, בעקבי הצאן, סי' לב 'בגדרי המדינה ומלחמותיה', אות ז: "מאחר שכל אומה כוללת בתוכה הרבה יחידים, הר"ז דומה לגוף של אדם שיש בו הרבה אברים, ובמצב של סכנת לכל הגוף, בודאי צריכים לוותר על חיי האברים הפרטיים [עי' רמב"ם פ"ב מממרים ה"ד, שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחי' כולו, והוא פשוטן]."

73. ח"ג שער ה, סי' ב, עמ' רנד.

74. עיי"ש בדבריו, שהוכיח מהחזו"א, שגם מלחמת רשות נהיית מלחמת מצווה מרגע שנכנסו למלחמה כיון שבנפשנו לנצח בה.

ד.4 כן נוסד העולם - במלחמה יחידים מסתכנים עבור חבריהם ועבור העם

הקב"ה ברא את עולמו וסידר אותו בדרך מסוימת. פעילות הנעשית בדרכו של עולם לשם תיקון העולם אינו אסורה גם אם היא כרוכה בסיכון. הנצי"ב כתב שבשעת מלחמה 'עת להרוג' כי כך נוסד העולם.⁷⁵ הנהגת העולם ע"י מלכויות ומלחמותיהן היא דרך הטבע שקבע הקב"ה ורצה בה. ממילא, היציאה למלחמה מותרת למרות הסיכון שיש בדבר, וההתנהלות

במלחמה תהיה צבאית מקצועית. הציץ אליעזר⁷⁶ הביא, שכבר קדם לנצי"ב ביסוד זה שו"ת שם אריה, שקבע: "דאף בדברים שיש בהם סכנה, מ"מ בדבר שהוא מנהגו של עולם ודרך הכרח אין לחוש". והזכיר במפורש שכך גם במלחמה: "וכן בכל דבר שהוא צורך העולם כמו לרדת במלחמה דהוי ודאי סכנה שרי ואף במלחמת הרשות".⁷⁷

75. העמק דבר, בראשית ט, ה: "מיד איש אחיו" - פירש הקב"ה, אימתי האדם נענש? בשעה שראוי לנהוג באחווה, משא"כ בשעת מלחמה ועת לשנוא, אז עת להרוג, ואין עונש על זה כלל, כי כך נוסד העולם, וכדאי' בשבועות ל"ה מלכותא דקטלא חד משייתא לא מיענש, ואפי' מלך ישראל מותר לעשות מלחמת הרשות אף על גב שכמה מישראל יהרגו עי"ז". רינה של תורה - מטיב שיר, שיר השירים ח, ז: "ונהרות לא ישטפוה" - מלכיות רבות אוכלוסין נמשלים לנהרות שוטפות, וגם המה מושגחים בהשגחתו ית', וכבר בארנו בס' בראשית י' מקרא ט' דעיקר מלוכה הוא רצון ה' שיתנהג העולם בזה האופן, ואמרו במסכת שבועות דמלכותא דקטלא חד משייתא בעלמא לא מיענשא, אלמא דמעיקרא הליכות עולם הטבע הוא, אבל גם המה לא ישטפו אהבת ישראל לפני ה'."

76. חלק יג סי' ק, הלכות מדינה ח"ב שער ד, פ"ג, אות ט. ועיין ציץ אליעזר חלק ט סי' יז - קונ' רפואה בשבת פרק ה, אות ח, שכתב שגם ההיתר לרופא להסתכן בבואו לרפא חולה בנוי על יסוד זה: "עוד עולה בדעתי דיש לומר דברופא מכיון שזהו גדרו של עולם ומנהגו שהרופא המכיר במחלות ובנגעי בני אדם מגיש להם להעזרה הדרושה, ואם לא כן תבוא אנדרלמוסיה גדולה בקרב החולים והבריאים גם יחד, א"כ על כגון דא מכיון שנוהג כמנהגו של עולם ותיקונו אין בסיכונו זה כדי לרפאות החולים בכדי להחשיבו כמכניס א"ע באיסור בסכנה בכדי להציל חבירו (ואולי לזה המכוון גם הוראת אותם הגדולים אשר הורו בשעת אנדרלמוסיה של דבר וכדומה ל"ע שלא ימנעו בכלל א"ע מלהגיש עזרה לנגועים בגלל חשש התדבקות, כי זהו מתיקונו וישובו של עולם, ומאן דיטפל יטפלו בו, וד"ל)".

77. יו"ד סי' כז: "ודע דאף בדברים שיש בהם סכנה, מ"מ בדבר שהוא מנהגו של עולם ודרך הכרח אין לחוש. דהרי ארבעה צריכים להודות וב' מהם הולכי מדברות והולכי ימים, הרי דאיכא בהם סכנה, ומ"מ מותר לפרוש בספינה ולילך במדבר..."

וזה ג"כ כוונת הש"ס דילן דקאמר בשם ר"י דהבא ממדה"י לא יגלח משום שיצא שלא ברשות היינו ג"כ מצד איסור סכנה ובא רבא לפרש דלשוט דה"כ אסיר ומשום סכנה, ולמזונות דה"כ מותר כיון דהוא דבר הכרחי (וכמו שאמרו בפועל כי אליו הוא נושא נפשו שעולה באילן וכדומה ומסכן נפשו בשביל שכירתו ומזונותו) אין חשש משום סכנה כי בנפשו יביא לחמו. וכי פליגי בהולך להרוחה דת"ק סבר דמותר אף להרוחה, ור"י סבר דלהרוחה כיון דאינו מוכרח לזה אסור לכנוס בחשש סכנה...

וכן בכל דבר שהוא צורך העולם כמו לרדת במלחמה דהוי ודאי סכנה שרי ואף במלחמת

נקראת במדה ידועה מלחמת-מצוה... וכך מצינו להרמב"ם בסוף פרק ז' מה' מלכים בדברו שם ממלחמת הרשות ומהחוזרים מעורכי המלחמה מסיים אח דבריו וכותב: ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וכו"ו.⁷⁸

לפי הגדרה זו דרך ניהול המלחמה היא כמנהגו של עולם, ומטרת המלחמה היא ניצחון מלכות ישראל ותיקון עולם במלכות שדי. בתוך המסגרת הזאת יש להביא בחשבון את עניין החטופים. שחרורם הוא משימה קדושה אך אסור לה לפגוע בעצם הניצחון.

ההיתר להסתכן במלחמה כ'מנהגו של עולם' אינו היתר גורף, הוא אינו מתיר את המלחמה מכללא. התורה ציוותה על מלחמת מצוה והתירה למלך לצאת למלחמת הרשות עפ"י הסנהדרין. "מגמת המלחמה שישראל מכריזה על עם מן העמים או על מדינה מן המדינות צריכה להיות במחשבה תחילה לשם מטרה נעלה בכדי להלחם מלחמות ה' להרים דת האמת ולמלאות העולם צדק ולשבור זרוע הרשעים (רמב"ם פ"ד ממלכים ה"י) ולכן אפילו מלחמת רשות שהמלך נלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו גם כן

ד. 5. מלחמה היא ממשפטי המלוכה והלכות ציבור - דיני הציבור שונים מדיני היחיד

מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני. ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה, כמו שכ' הרמב"ם פ"ג דמלכים ה"ח דאין רשות למלך להרוג אלא בסייף, וכן שאין לו כח להפקיר ממון ואם הפקיר הו"ל גזל, וכמו הרוגי מלך נכסיהם למלך (סנהדרין מ"ח ב') ופסקה הרמב"ם שם, וכל אלה ועוד כיו"ב הם שרידים שנשארו לנו ממשפטי המלוכה, שהם אינם ע"פ גדרי התורה של הלכות יחיד... ומהם

דיני המלחמה הם חלק ממערכת דינים מיוחדים המיועדים להנהגת הציבור. יש הבדל בין הדינים הנוהגים ביחידים לבין דיני הנהגת הציבור. הראי"ה קוק דן בשאלה האם מותר ליחיד להסתכן על מנת להציל את כלל ישראל, וכתב שאי אפשר לפשוט אותה מדיני המלחמה כיוון שיש שוני בין דיני היחיד לדיני הציבור:

"ומלחמת מצוה לע"ד אין ללמוד כלל, דע"כ עניני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם, שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך

הרשות וכן אין איסור לאשה להזדקק לבעלה אע"ג דהלידה הוי סכנה אע"ג דאשה אינה מצווה בפ"ו וכן אפי' יש לה כמה בנים דכ"ז הוא דרכו ומנהגו של עולם לכך אין איסור וחשש משום סכנה".

78. הלכות מדינה, ח"ב שער ה, פ"א.

ג"כ דיני המלחמה, בין מלחמת מצוה ובין מלחמת רשות, וא"א ללמוד מזה למקום אחר".⁷⁹ הציץ אליעזר⁸⁰ הביא, שכבר קדם החת"ס לראי"ה בחידוש זה. החת"ס כתב שההיתר למלכות לצאת למלחמה לצורך תיקון המדינה הוא היסוד להלכת 'דינא דמלכותא דינא', לצורך הנהגת המדינה, בעת שלום: "והנה הא דפשיטא לשמואל דינא דמלכותא דינא נ"ל שרשו בנוי אהא דשמואל שבועות ל"ה ע"ב ומאתים לנוטרים את פריו ע"ש דלאו דוקא קטלא אלא לרבותא נקיט אפי' אי צריך למקטל כגון למלחמותיו כמ"ש תוס' שם כיון דצורך נטירת הכרם הוא היינו תיקון המדינה שפיר דמי כש"כ ממונם אפי' בשעת שלום לצורך הנהגה שפיר דמי".⁸¹ עפ"י עקרון זה, הסביר הציץ אליעזר את ההיתר להסתכן במלחמה על מנת להציל פצוע, למרות שבהלכות היחיד 'חייך קודמים לחיי חברך': "בהיות וכן שלמדנו מהאמור דמלחמה שאני, מסתבר לומר, דכשם שאי אפשר ללמוד מהמותר במלחמה שיהא מותר גם למקום אחר, כך אי אפשר גם ללמוד מהאסור במקום אחר שיהא אסור גם גבי מלחמה, זאת אומרת, דכשם שהכלל של וחי בהם לא

חל במלחמה, כך מסתבר לומר שגם הכלל של: וחי אחיך עמך, שדורשים חייך קודמים, ג"כ לא חל במלחמה, אלא כל אנשי המלחמה כאיש אחד מחויבים למסור כאו"א את נפשו בעד הצלת חייו של משנהו. וגם דבר זה נכנס ג"כ בכללי הלכות צבור, ובגדר הנהגת המדינה ותקנתה".⁸² הגדרה זו, של המלחמה כחלק מדיני המלוכה, אין משמעותה כי דין התורה הוא נטרלי ביחס לניהול הציבור. משפטי המלוכה עצמם מקורם בתורה, ועל פי התורה מחדש המלך את דרך ניהול המדינה, כפי שכתב הראי"ה קוק: "ובמק"א בארתי, שגם אלה יש להם מקור בתורה, אלא שדרכי הדרשה בזה נמסרו לכל מלך כבינתו הרחבה, ומשו"ה צריך שיכתוב לו שני ס"ת, וכ"א לשם קדושה מיוחדת, ועל הס"ת ששייך לכל בן ישראל נאמר לבלתי רום לבבו ולבלתי סור וגו' אעפ"י שבס"ת דמצד המלוכה מלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו".⁸³ בנידון דידן, היציאה למלחמת מצווה היא בסמכותם של הציבור והממשלה, גם כאשר אין מלך. עניין זה של הנהגת הציבור, הנוגע לעצם הקיום של העם והמדינה נתון על פי התורה

79. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמג.

80. שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' נז, שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' ק, הלכות מדינה, ח"ב שער ד, פ"ג, אות ט.

81. שו"ת חתם סופר חלק ה (חושן משפט) סימן מד.

82. שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן ק.

83. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמג.

לסמכות העם: "נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה... למה שנוגע להנהגת הכלל, כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם".⁸⁴

84. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמד. לעומת זאת, היציאה למלחמת רשות היא רק בסמכות המלך וברשות הסנהדרין: שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמה: "ממוצא דברינו למדנו, שאין מקום שאלה אם ה"ה בשופט, שכ"ז שאין שם מלך אין אפשר לכבוש את אמ"צ במלחמה, מפני שבלא מלך א"מ למלחמת הרשות, ורק ע"פ נביא אפשר... ועכ"פ זה ברור, דחילוק יש בין מלך לשופט, דמלך אפ"ל לכבש אמ"צ ע"פ ב"ד, ולכוף ע"ז את הצבור, ושופט כשלא ע"י רצון הציבור ודאי אסור... וע"י רצון הציבור הדברים נוטים לכאן ולכאן, ולע"ד מסתברא לאסור כ"ז שלא נשלמו הפרטים של ב"ד ומלך או נביא, וכמשכ"ל בס"ד". רק מלך ישראל, הדבק בתורה יותר משאר העם, שליבו לב כל קהל ישראל, כפי שכתב הרמב"ם מלכים פ"ג ה"ו, הוא המוסמך לצאת למלחמת רשות כדי להרחיב את גבול הקדושה. התודעה המלכותית הכמהה למלכות ה' היא הראויה ליזום מלחמה לתיקון עולם במלכות שדי.

השופט או העם יוצאים למלחמת מצווה כדי להעמיד את הקיום של העם והמדינה, הם מחויבים להקים את ישראל ולשמור על הקיום, אך אין הם מוסמכים להילחם כדי להרחיב את הקדושה. כפי שכתב השם משמואל, תצוה וזכור תרע"ח, ד"ה והנה במכילתא: "הגדנו כי השופט הוא מרכבה למדת המשפט, וע"כ הוא ה' נמי הלוחם מלחמות ה' כענין שכתוב [שם קי"ט קכ"א] עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי, וע"כ לא ה' נלחם אלא להציל את ישראל מיד שוטיהם או לכיבוש א"י שהיתה נעשקת ביד הכנענים כי בחלקו של שם נפלה כברש"י [בראשית י"ב מ"ז] בפסוק והכנעני אז בארץ, אבל לא מלחמת הרשות להרחיב גבול הקדושה, כי זה אינו שייך למדת המשפט, כי מדת המשפט היא רק להציל העשוק מיד העושקו. אבל מלך מדה אחרת היתה בו שהוא מרכבה למלכות שמים, והיא מדת השתוקקות ממטה למעלה, ומחמת זה עצמו נקבצו ובאו כל חלקי הקדושה המפוזרים ומתדבקים למעלה ונתרחב גבול הקדושה, וע"כ נמי בפועל ענינו ללחום מלחמת הרשות להרחיב גבול הקדושה". ועיין עוד, שם משמואל, מקץ תרע"ד, ד"ה ויתבאר. ועיין בהלכות מדינה, ח"ב, שער ה, פ"א, שהביא מדברי שו"ת מקום שמואל ח"א ס' ה, שגם במלחמת הרשות יש מצווה, שאם לא כן, לא היה היתר למלך לסכן את ישראל ביציאה למלחמת רשות.

85. הסברים ההלכתיים השונים, שהבאנו לקביעה זו, מובילים, לכאורה, לנפקא מינה חשובה. השאלה האם מותר לפגוע במתכוון בחיילים או באזרחים לשם ניצחון המלחמה תלויה בהסברים הללו: הגדרים של מצוות קידוש השם, ושל דחיית פיקוח נפש של היחידים מפני פיקוח נפש של כל אחד ואחד מישראל, מתירים ליחידים להסתכן אך אינם מתירים לנו

ה. מלחמת החמאס מול ישראל היא 'שעת השמד'

מלחמה כנגד ישראל, שתכליתה להשמיד את הריבונות היהודית בארץ ישראל מעבר להיותה מלחמה על קיומו של העם היהודי, נחשבת כמלחמה נגד היהדות עצמה. מלחמה כנגד היהדות מקבלת מעמד של 'שעת השמד'. 'שעת השמד' היא הגדרה תורנית הגוזרת מדיניות של מסירות נפש והיחלצות למלחמה כנגד האויב כדי לבטל את מחשבתו.

מלחמת חרבות ברזל, חידדה את ההבנה כי המלחמה של החמאס נגד ישראל היא מלחמת דת.⁸⁶ אמנת החמאס מגדירה את ארץ ישראל כ"אסור להפקיר אותה או חלק ממנה או לוותר עליה או על חלק ממנה".⁸⁷

לפי האמנה, הריבונות היהודית בארץ ישראל, מדינת ישראל, רומסת את אדמת המוסלמים ומחייבת כל אחד ואחת מהם לצאת למלחמת ג'יהאד.⁸⁸ מבחינת נקודת המבט התורנית, דת אחרת הטוענת לבעלות על הארץ מכוח אמונתה, מגדירה את המאבק על השליטה בארץ כמלחמת דת. כלומר, מעתיקה את המאבק למישור האמוני. המצווה על ישראל להיות הריבון בארצם,⁸⁹ מצויה בהתנגשות חזיתית אל מול שאיפות חמאס, שמטרתו להשמיד את הריבונות היהודית בארץ ישראל ולבטל את מצוות יישוב הארץ לעולם. זו מלחמה של דת החמאס מול דבר ה' אלהי ישראל.

במקורות התורה ישנה התייחסות גם לגישות לאומיות שאינן דתיות, השוללות את קיום התורה והמצוות.⁹⁰ מאבק לביטול מצווה אף שאינו נובע ממוטיבציה דתית אלא מאינטרס לאומי לשלטון, מוגדר גם כ'שעת השמד', למרות שיסודו אינו דתי. את העיקרון הזה ניסח הרב קוק: "שדבר פשוט הוא, שכל ממלכות הרשעה,

לפגוע בהם בכוונה גם לשם הניצחון. הגדרים של מצוות הציבור ושל התכללות היחידים באומה במלחמה, מתירים לפגוע ביחידים בכוונה לשם הניצחון כשם שמותר ומצווה לנתח ולהסיר איבר בגוף כדי להציל חיים.

86. בשולי הדברים נציין, כי חוסר ההבנה של האלמנט הדתי במוטיבציית הלחימה של החמאס, היה, כפי מה שמסתמן, בעוכריה של מערכת הביטחון הישראלית ובדגש על מערכת ההערכה המודיעינית.

87. https://www.terrorism-info.org.il/Data/pdf/PDF_18894_1.pdf, פרק שלישי סע' 11.

88. שם, סע' 12.

89. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם, המצוות ששכח הרב, מצוות עשה ד. בהגדרת מדינת ישראל כשלטון יהודי המקיים את מצוות יישוב הארץ, נקטנו כגישת הפוסקים המרכזית.

90. לדוגמה, עיין ב "קיום שכולו שלילה - חיסול ישראל הוא הערך המכונן של תנועות השחרור הפלסטיניות, לגווניהן הדתיים והלאומיים כאחד. חוסר ההכרה בכך הוא שורש אסוננו", יאיר קליינבאום, השילוח, גיליון 35, תשפ"ד. נצפה ב/ <https://hashiloach.org.il/an-existence-that-is-all-negation>

המצוה של תורה של יישוב וישיבת ארץ ישראל השקולה בדברי חז"ל ככל מצוותיה של תורה".⁹² כאשר הקשו על דבריו כי הערכים עושים זאת 'להנאת עצמן' השיב: "אלה הם דברים בטלים ומבוטלים... כי הנאת עצמם (של הגויים) זאת היא שהם הם יהיו שולטים פה בארץ הזאת, ולא אנחנו, ועל כך הננו מצווים כהרמב"ן לכל הדורות, בדבר ד' אלהינו מלך העולם, שלא הם יהיו שולטים פה ... אלא שאנחנו נהיה השולטים פה בארצנו".⁹³

הגדרת המלחמה הנוכחית כ'שעת השמד' מחייבת למסירות נפש. למלחמה נגד השמד והגזירה. בשעת השמד גם על מצוה קלה ייהרג ואל יעבור, "ואיך לא תהי' רשות וגם חובה להתחזק במלחמה, כדי לבטל את כוח השמד ולהעמיד את כללות הדת על תילה".⁹⁴ הגדרה זו עושה את כל ישראל ללוחמים המחויבים למסירות נפש כנגד החמאס. המחויבות הזו חלה על כולם - חיילים ואזרחים, וגם אחינו החטופים מצווים בה. הניצחון על החמאס הוא מצווה על כולנו והוא מגדיר את שחרור החטופים כאקט בתוך מטרה הכללית של ניצחון.

שגזרו גזירות על ישראל להעבירם על תורת ד', עיקר עיניהם ולבם היה רק על בצעם, כדי שעי"ז תתפשט יותר ממלכתם, שהיתה קשורה עם התקף של הבלי האלילים בהמוניהם, וזה ידוע לכל יודע משפט דברי הימים. והיה היסוד העקרי להנאת עצמם, ומ"מ כיון שמצאו שההנאה ההיא דורשת העברת דת בתור העברת דת, כלומר לא רק למלא את המעשה הפרטי שהם יהנו בזה, אלא שהסבה תהי' מעברת על דין תורה, שכחת הדת ובטולה, בכלליותה או בפרטיה, כפי מה שראו להם ע"פ צרכיהם, שהי' להם הקוצים בעיניהם ולדברים מזיקים, לדעתם, להשלמת ממלכתם, מה שישאל מחזיקים בכל עז במעז דת קודש, זה ודאי נחשב בכלל להעביר על דת".⁹¹

עיקרון זה החיל בנו של הרב קוק, הרב צבי יהודה, גם על המאבק הלאומי הערבי על ארץ ישראל, שלא ינק בהכרח ממקורות דתיים, אבל בפועל כיוון לשלילה מוחלטת של מצוות התורה לכונן ריבונות יהודית בארץ ישראל, ולאי יישומה באופן תמידי: "ביחס לכפיה, מצד מי שהוא להעבירנו על חוקי הבוחר בעמו ונחלתו ברוך הוא, הננו מצווים כולנו במסירות נפש של ייהרג ואל יעבור, "ונקדשתי בתוך בני ישראל", אפילו על "ערקתא דמסאנא", וקל וחומר על

91. שו"ת משפט כהן [ענייני ארץ ישראל] סימן קמח.

92. בירווי דברים, כ"ח שבט התשל"ד. הובא בספר 'ארץ הצבי' עמ' כב-כג.

93. מתוך מכתב לתנועת 'גוש אמונים', ב' אדר התשל"ד. הובא בספר 'ארץ הצבי' עמ' כג-כד.

94. שו"ת משפט כהן [ענייני ארץ ישראל] סימן קמד, אות טו - א.

סיכום

חטיפת שבויים כאקט מלחמתי, מייצרת מצב חדש ומערכת שיקולים המעבירים את פדיון השבויים מדיון בדאגה לפרט לדיון באחריות לאומית. במצב זה, שחרור החטופים הופך להיות חלק ממרכיבי המלחמה עצמה על מגוון שיקוליה הצבאיים והתודעתיים, וההתייחסות אליו היא לאור החתירה לניצחון והכרעת האויב במערכה.



המקום בו ראוי להגדיר את הסולם הערכי של מוסר המלחמה היהודי הוא בית המדרש.

תורת המדינה עמלה רבות בזמן הלחימה לדלות ולנסח מתוך מעמקי התורה אתיקת מלחמה יהודית. רוב לומדי בית המדרש התגייסו לחזית המלחמה המעשית, והיתר נרתמו לחזית המלחמה המוסרית והערכית. הגיעה העת לגיבושה מחדש של תורת לחימה יהודית מוסרית ערכית נחושה ולאומית.

פיתוח תוכן ולחימה בשדה הערכי דורשים עומק, אומץ, נחישות ובהירות. זהו מאבק על המסד הערכי שיהווה את הבסיס המנומק והמואר ללחימה יהודית ערכית נחושה ומנצחת, זוהי הדרך לשינוי הקונספציה.

נייר עמדה זה הוא חלק מהפעילות של תורת המדינה בעיצוב השדה הערכי של מוסר הלחימה היהודי.

עבודה רבה לפנינו. היו שותפים בשינוי הקונספציה!

לפרטים ולהצטרפות:

הרב יאיר קרטמן | 054-6748630 | yairkar@gmail.com
הרב יעקב יקיר | 050-7819474 | yaacovy613@gmail.com